

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

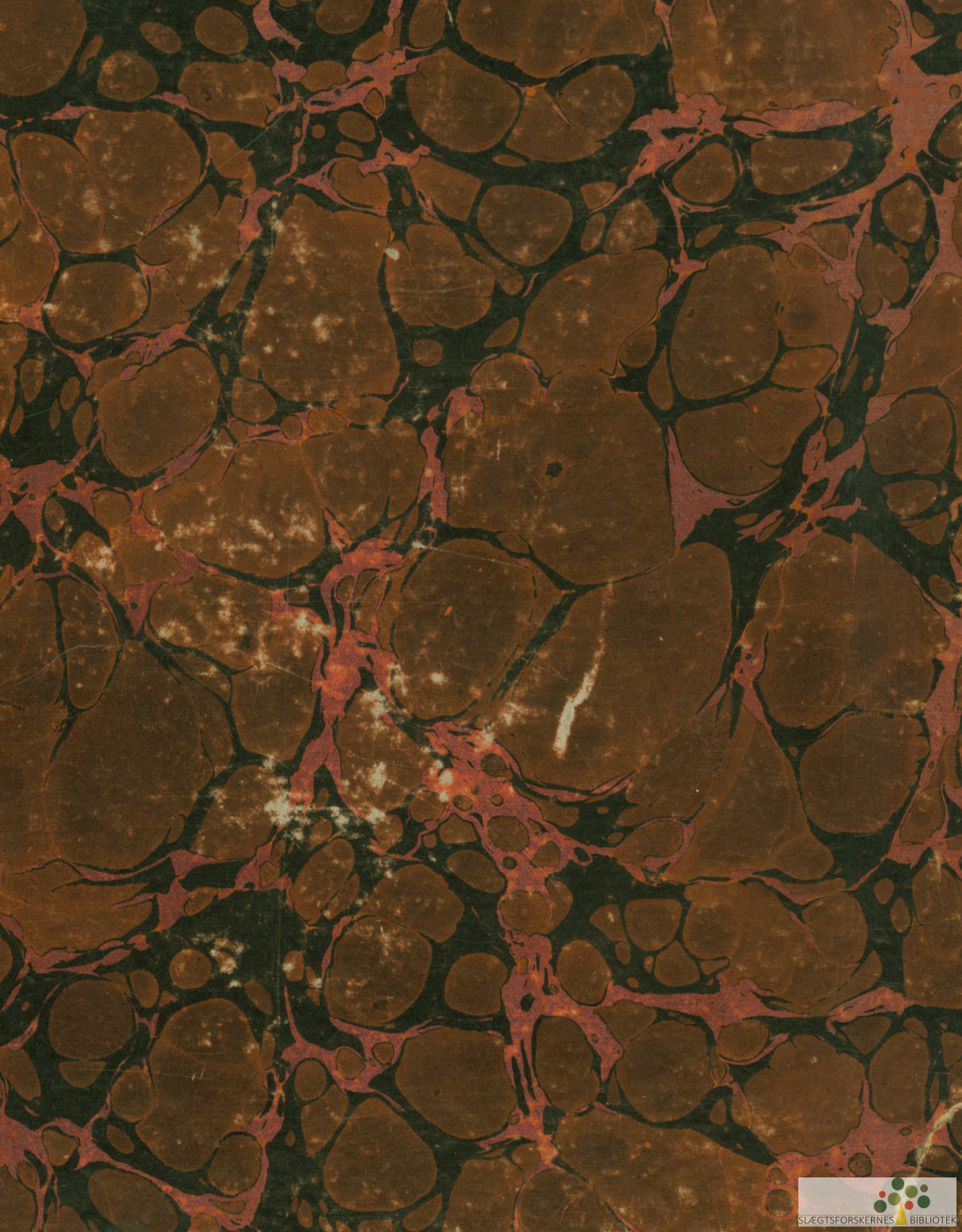
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OM
ANDERS SÖRENSEN VEDEL,

KONGELIG HISTORIOGRAPH

I FREDERIK II^s OG CHRISTIAN IV^s DAGE.

TIL HÖTTIDELIGHOLDELSEN AF VOR ALLERNAADIGSTE KONGES,

KONG CHRISTIAN DEN OTTENDES,

TREDSINDSTYVEAARIGE FÖDSELSDAG, PAA SORÖE ACADEMIE D. 18 SEPTEMBER 1846.

AF

C. F. WEGENER.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS BIANCO LUNO

MDCCCXLVI.

Naar man i Tanken gennemløber Rækken af Fortidens berømte Mænd, vil man ikke sjeldent gjøre den Erfaring, at en enkelt Handling eller Bedrift, stundom endog kun et enkelt Træk, er fremfor andre saaledes sammenvoxet med deres hæderlige Eftermæle, at Forestillingen derom strax og umiddelbart fremstiller sig for os i det samme Öieblik, vi høre deres berömmelige Navne. Vi ere maaskee ikke ubekjendte med deres övrige Fortjenester, og vi ansee maaskee ikke engang hiin enkelte Yttring af deres Virksomhed i sig selv for den betydeligste af alle: men vi föle ligesom en Trang til at kunne danne os en let og klar Anskuelse, og denne Trang finder ikke Tilfredsstillelse, naar mange ueensartede Forestillinger krydse og fortrænge hinanden.

Udtaler jeg Navnet Anders Sörensen Vedel¹, da er jeg overbeviist om, at alle de, der overhovedet kjende dette Navn, strax og uvilkaarlig ville tænke paa Ham, der gav os den danske Saxo. Mange vide meget mere om ham; men det er alligevel först og sidst Erindringen om den danske Saxo, der forbinder sig med hans Minde og strax giver dette et vist Indhold og Anskuelighed². Derfor synes ogsaa denne Tid, der vilde gjøre Ære af dette gamle Mindesmærke, isærdeleshed at indbyde til at opfriske Mindet om dets Ophavsmand, og, hvis det var muligt, at give et mere alsidigt og fyldigt Billede af ham end det, der hidtil knyttede sig til Saxos Oversættelse. Det er Historien, der skjænker Manden det

¹ Vedel skrev selv sit Navn saaledes, den archaistiske Form „Söffrinffö n” fraregnet. Hans Samtidige skrevre derimod ofte Veile, Vciel eller Vedle. De to sidste Former findes temmelig ofte i den samtidige og samlevende Biskop Hegelunds Almanakantegnelser (MS. Bibl. Reg.), f. Ex. ad 6 Mai 1579, 29 Juni 1581, 7 Juni 1588, 23 Nov. 1597, 15 Juni 1603. Den latinske Form var altid Vellejus.

² Saaledes kan f.E. ikke engang en Peder Resen nævne Vedels Navn uden at fortælle om hans Oversættelse af Saxo, der aldeles ikke vedkom den Sag, hvorm Talen var. See K. Frederich d. Andens Krön. Fort. S. e 2.

evige Liv paa Jorden, og Afdøde kunne, ligesom de Levende, der staae meget høit over deres Medmennesker, alene gjennem denne modtage nogen Tilvæxt i Ære³.

Men Historien, hvis Dyrkelse Vedel offrede sit hele Liv og al sin jordiske Lykke, har sparsomt lønnet den trofaste Tjener. En udførligere Skildring af hans Levnet og Fortjenester kan Fædrenelandets Literatur ikke opvise, og selv Materialierne dertil ere nu i en meget ringe Grad tilstede. Hvad han selv havde antegnet om sit Liv og sin Skjæbne, er altsammen tabt⁴, og fra hans Samtidige haves kun et lidet Brudstykke, der blev skrevet af een af hans Slægtninge faa Dage efter hans Død⁵. Et Aarhundrede senere tænkte Biskop Christen Worm paa at oprette det Forsømte og havde dertil de rigeste Midler ihænde; men han udførte ikke sit Forsæt, og Ilden fortærede, endnu medens han levede, alle hans vigtige Samlinger⁶. Kun paa anden Haand kom en Deel af disse Efterverdenen tilgode, da han havde meddeelt den lærde Johannes Möller i Flensborg adskillige af de Oplysninger, som denne benyttede. Möllers Biographie, saa ufuldstændig den end er, maa dog ansees for det Udførligste og Nöiagtigste, der hidtil var skrevet om Vedel, og den blev i det Væsentlige lagt til Grund for de følgende Bearbejdelser af Vedels Levnet⁷. Detlev Zwergius har egentlig blot oversat eller omskrevet Möllers Afhandling⁸, og Nyerup har omtrent indskrænket sig til at omtale Vedel alene som kongelig Historiograph. Saaledes er da hiin meget

³ Vedels eget Embede, Historiographens, er en kongelig Bekræftelse paa denne Sandhed. Han selv betragtede Historien fortrinnsvis som et Studium for Konger. Cfr. Ad. Brem. Velleji fol. a 4.

⁴ Ægid. Laurent. Curric. vit. Andr. Velleji p. 45 (Palud.) siger saaledes: „der han blev adspurt i sin Sygdom, om han intet havde optegnet om sit Liv og Levnet, sagde han vel ja, at der fandtes vel noget optegnet derom”.

⁵ Dette er nysnævnte Skrift af Ægidius Lauridsen, der var gift med Vedels ældste Datter. Uaa-tvivelig er det skrevet for at bruges i hans Ligprædiken, der i hine Dage altid maatte indeholde den Afdødes Levnetsløb, en Skik, der vel kunde misbruges og som K. Christian IV derfor böd at holde Maade med (D. Mag. III. 127), men som paa den anden Side gjorde disse Ligprædikener til vigtige Kilder for Historien. Nærværende Skrift af Æg. Lauridsen er eet af de allerbetydeligste Bidrag til Vedels Biographie.

⁶ Jfr. Zwerg. sjell. Cler. S. 509. C. Worms Bibliothek brændte i Kjöbenhavns store Ildebrand 1728. S. Vedel Simonsen, Udsigt over Nationalhistoriens Kilders Skjæbne p. 85. Werlauff, Efterr. o. d. St. Kgl. Bibl. (1844) S. 65 og Not. n.

⁷ Jo. Mölleri Cimb. lit. II. 906. Möller omtaler særlig Vedels dengang endnu utrykte Fortale til hans store Danmarks Krönike. Worm ciede ikke mindre end halvtredsindstyve Breve fra T. Brahe til Vedel; nu har man deraf maaskee eet tilbage. a. St.

⁸ Zwerg. a. St. S. 484—509.

korte Efterretning fra en Samtidig og Johannes Möllers temmelig mangelfulde Afhandling det eneste, der haves samlet om Anders Vedel⁹.

Dersom Forfatterne i det sextende Aarhundrede havde skrevet paa samme Maade som Forfatterne i det nittende, vilde man forgjeves søge mange af de Oplysninger om deres personlige Forhold, som nu stykkeviis ere os levnede; men i hiin Tid hørte vidtløftige Tilegnelser og Forerindringer¹⁰ med til ethvert nok saa lidet Skrift, og i disse Tilegnelser var det Skik og Brug at fortælle Verden med de gamle Dages Snaksomhed og Naivetet en heel Deel om sit Liv, sin Stilling, sine Arbeider og sine private Forbindelser. Denne Skik har ogsaa Vedel fulgt. I omtrent en Snees af hans trykte Smaaskrifter, der endnu som Sjeldenheder ere os levnede, og hvoraf de fleste kun udgjøre nogle faa Ark, findes hyppigt en eller anden Efterretning vedkommende ham selv, hans Planer, hans Familie og Venner, hans Forhold til Datidens anseeligste Mænd¹¹. Disse enkelte Brudstykker har jeg smaalig samlet og sammenholdt med andre fragmentariske Beretninger, og stundom have løse Hentydninger ledet mig til Formodninger og Combinationer, som jeg har stræbt saavidt muligt at begrunde og hæve til nogen historisk Sandsynlighed eller Antagelighed.

Men foruden disse trykte Skrifter efterlod Vedel sig en overmaade stor Mængde baade af Samlinger og af udarbejdede Værker. Af disse sidste bleve et Par trykte mange Aar efter hans Død¹²; men de allerfleste og vigtigste af begge Classer ere tabte. Imidlertid er dog endnu Noget tilbage i de offentlige Bibliotheker, fornemmelig i det Store Kongelige Bibliothek. Fra dette og Universitetsbibliotheket har jeg havt og gennemgaaet over tyve Fascicler, der indeholde meer end hundrede enkelte Stykker. Men dette saa betydelige Arbeide, der ikke har været uden Interesse med Hensyn til Videnskabens Historie i en Tidsalder, som vel kunde kaldes det historiske Studiums første Morgenrøde

⁹ Fortegn. p. Kongel. Dan. Historieskr. S. 68—78.

¹⁰ Begge Dele faldt i den Tidsalders Skrifter for det meeste sammen, og derved opstaae de lange Dedicationer, der ofte ere hele lærde Afhandlinger i mange Afdelinger og Underafdelinger.

¹¹ De af Vedels Skrifter, som i denne Henseende især ere af Vigtighed, ere først og fremmest Indledningen til hans Danmarks Krønike, Ligprædikenen over Jo. Friis, Udgaven af Grundiths Similitudines og af Adam. Bremensis, de ni Prædikener over den halvfemtsindstyvende Psalme, Antichristus Romanus og Saxo.

¹² Nemlig Tragica 1657, Svend Tiue-skæg med Fortalen til Krøniken 1705, Promus Condus 1745, Om d. dan. Krøn. at beskrive 1787.

i Norden, har dog kun givet et forholdsviis ringe Udbytte for Vedels egentlige Biographie; thi disse Samlinger indeholde med faa Undtagelser intet andet end Afskrifter af historiske Actstykker, Udtog af tildeels trykte Böger, Ideer til paatænkte Afhandlinger, chronologiske, genealogiske og linguistiske Optegnelser, Digte, Epitaphier og deslige, hvoraf selv det bedste i vore Dage ingenlunde har den Værdie som paa Vedels Tid, og meget aldrig har havt andet end den öieblikkelige Betydning¹³. Dertil kommer desuden, at Adskilligt deraf neppe oprindelig hidrörer fra Vedel selv, saa at man ogsaa i den Henseende maa benytte det med Vaersomhed¹⁴. Alligevel, hvor Kilderne ere saa faa og saa ringe som til Vedels Historie, bör man Intet lade upaaagtet, og jeg har ikke forsömt at opsamle de enkelte Bidrag eller Vink, som ad denne Vei tilböde sig. Af de övrige Haandskrifter paa de nævnte offentlige Bibliotheker har intet været mig saa nyttigt som de Hegelundske Almanak-Antegnelser, der bevares i den Hjelmstjærnske Samling: de kunne efter deres Natur ikke være andet end livløse Aphorismer, men ere dog med Hensyn til Forholdet mellem Vedel og Hegelund vigtige, især i chronologisk Henseende¹⁵.

Archiverne i Hovedstaden, navnlig det Kongelige Geheimearchiv og Cancelliets Archiv, har jeg desværre paa Grund af min bundne Embedsstilling ikke personlig kunnet benytte, og de Oplysninger, som derfra ere hentede, skylder jeg andre Lærdes velvillige Meddelelse. Men disse samme Lærde ere deels saa fortrolige med Videnskaben ialmindelighed og den omhandlede Periode isærdeleshed, deels saa övede i at opsöge archivaliske Efterretninger, at jeg vel tör

¹³ Det er Conferentsr. Werlauffs og Prof. Madvigs særdeles Godhed, jeg har at takke for, at jeg har kunnet benytte disse Haandskrifter. En Udsigt over Indholdet af dem vilde ikke være uden Interesse og lette mig Henviisningerne i det Fölgende; men den vilde fordrø en meget betydelig Plads, naar den skulde være til nogen virkelig Nytte. Jeg skal derfor paa dette Sted indskrænke mig til at bemærke, at de for Vedels Biographie vigtigste Fascicler ere No. 121 Additam. in Quarto paa Universitetsbibliotheket, No. 824 in Fol., No. 2153 in Qv. og No. 2336 af gl. Kongl. Saml. in Qv. paa det Store Kongl. Bibliothek. Forresten skal jeg, hver Gang jeg henter Beviis fra Manuskripter, stadig angive, hvor de findes eller hvorfra jeg har havt dem.

¹⁴ At et Stykke ikke er skrevet med Vedels egen Haand, berettiger ikke til at nægte, at han er dets Forfatter; thi han havde en Skriver. Saaledes findes i det St. K. Bibl. No. 2436. 4to MS. et Exemplar af Afsk. om d. dan. Krön. at beskr. skrevet med Afskriverens Haand, men heelt igjennem forsynet med Marginalnoter af Vedel selv. Men paa den anden Side er det vist, at ogsaa fremmede Arbejder, navnlig Svanings, nu bevares mellem haandskrevne Vellejana, hvilket jeg nedenfor nærmere skal oplyse.

¹⁵ Jeg har benyttet og henviser til Hegelunds Autographum. Haandskriftet No. 1933 in Quarto af den Thottske Samling paa det St. K. B. (Pet. Hegelundi Annotata ad Calendaria annua 1565—1613 ex Bibl. Rostgaard.) har jeg ogsaa havt; men det kan aldeles ikke træde istedenfor Hegelunds Originaler.

formode, at ikke meget af Betydenhed kan være undgaaet deres Opmærksomhed¹⁶. Archiverne i Ribe ere i de senere Aar gennemgaaede med saa megen Omhu og til saa megen Frugt for Videnskaben, at en gjentagen Undersøgelse der ved mig neppe vilde have givet noget betydeligt Udbytte for nærværende Skrift: hvad jeg i det Følgende maatte kunne oplyse efter utrykte Actstykker i disse Samlinger, har jeg modtaget af en bekjendt Lærd der paa Stedet¹⁷. Raadstue-Archivet i Vedels Fødeby led i det syttende Aarhundrede overmaade meget, og de Levninger, der bleve reddede, ere for en Deel senere i Udvalg offentliggjorte¹⁸.

I Erkjendelse af, hvor vanskeligt, for ikke at sige umuligt, det vilde være af de hidtil nævnte Kilder at frembringe nogen virkelig Biographie, har jeg endelig privat og offentlig henvendt mig til Anders Vedels nulevende Efterkommere og Andre, der maatte være i Besiddelse af Materialier til en mere levende Skildring af den fortjente Mand. Men saameget jeg end føler mig forpligtet for den Tillid og Velvillie, hvormed man fra flere Sider kom min Anmodning imøde, saa kunne dog hellerikke de mig saaledes meddeelte Bidrag, der næsten udelukkende angaae den Vedelske Familie i senere Slægtled, udfylde hvad der mangler af historisk Stof, eller levere mig de fornødne Midler til den Skildring, som jeg saa gjerne havde ønsket at kunne udkaste¹⁹.

¹⁶ Det er atter Confr. Werlauff, og dernæst Etatsr. Jacobsen og Cand. Kall Rasmussen, som her have meddeelt mig af deres Forraad nogle Notitser. Ilvad jeg har modtaget, er paa vedkommende Steder anført.

¹⁷ Nemlig Prof. Thorup i Ribe. Jeg skylder ogsaa denne Mand min Tak for adskillige locale Oplysninger om Liliebjerget og Blaagaard, for nogle Meddelelser om Vedels Efterkommere og for megen anden Velvillie.

¹⁸ Borgermesteren i Veile, Clement Sørensen, har i Aarene 1631—1635 afskrevet i en Protocol, som han forærede Byen, alle de Veile vedkommende Documenter, som de Keiserlige havde ladet blive tilbage. G. F. Gaarmanns Efterretn. om Veile Kjøbstæd (jfr. Fort. og S. 59) ere for en stor Deel hentede af denne gamle Protocol, navnlig hvad den ældre Tid angaaer. Iøvrigt maa denne Clement Sørensen nøie adskilles fra en ældre Borgermester af selvsamme Navn, der døde d. 20 Decbr. 1584. Hegel. Calend. MS. At der dog endnu findes en Deel Documenter i Veile, viser Worsaaes Afhandl. i Histor. Tidsskr. II. 175 fgg., og denne Forf. har ved at lade aftrykke mange Steder af de haandskrevne Documenter ligeledes givet sine Læsere Leilighed til at see med egne Öine.

¹⁹ Min offentlige Opfordring læstes i den Berlingske Tidende af 23 April d. A., hvorfra den gik over i andre Blade. Erkjendtlighed byder mig at nævne dem, som derefter have havt den Godhed at tilsende mig forskjellige Meddelelser, nemlig Prof. Brorson, Kammerh. Du Plat, Studios. Fabricius-Möller, Capt. Lengnick og Assistent Strunk i Kjøbenhavn, Fru Kammerherrinde Fönss, födt Wedel-Heinen paa Hindsgaul, Pastor Rask i Nidlöse, Proprietair Wedel til Sophuslund, Skolelærer Wedel i Boyden ved Faaborg, Fabrikmester Wellejus paa Frederiksværk, Cand. theol. Wellejus i Bandholm, Provst Koch

Denne Kildernes Utilstrækkelighed og Magerhed har jeg under Udarbejdelsen af dette Skrift følt meget stærkt og ofte med et Mismod, som kun Haabet om ret megen Skjönsomhed og Billighed fra Læserens Side har formaaet at lindre. At det overleverede Stof bestod i enkelte løse Notitser, den ene uden Sammenhæng med og ofte modsigende den anden, og at dette selv for største Delen maatte hentes i Haandskrifter eller Bøger, der næsten vare ligesaa utilgjængelige som disse, var mig ikke den største Vanskelighed; thi de fornødne kritiske Undersøgelser kunde jeg vel anstille og de ligesaa fornødne Bilag og Beviser kunde jeg vel forelægge, uden at afbryde den fremskridende Fortælling, som dette Slags Skrifter fordre, og uden at inddrage i Studerekammerets Operationer eller henvise til lukkede Skatte de Læsere, som ikke vilde eller kunde følge derhen²⁰. Men at intet Mindeskrift fra Samtidige, der havde kjendt Vedel, levet med ham og efterladt os blot nogle af disse levende Træk, som Ingen uden Öienvidnet er istand til at meddele, — at ingen Memoire kunde hjælpe mig til at opfatte et Totalindtryk af hans hele Personlighed, hvorefter alle hine adsplittede Enkeltheder lode sig vurdere, ordne og sammenføie, deri laae en Anstødssteen, som jeg vistnok med mere Flid end Held har stræbt at rydde afveien²¹. Den i lærde Mænds Biographier ofte forsøgte Udvei at samle de enkelte Spor af deres Virksomhed paa den brede Grundvold af deres Videnskabs almindelige Historie, tör man kun meget sparsomt betræde, naar Manden ikke virkelig har gjort Epoche. Vedel stræbte vistnok efter at naae et ophöiet Maal; men Verden saae næsten intet af det Arbeide, som sigtede dertil,

i Döstrup og en Ubenævnt i Nordslesvig. Gaardmand Laur. Skau meddeelte i samme Anledning nogle Oplysninger i Dannevirke No. 89. — Tidligere havde jeg modtaget enkelte Bidrag fra Etatsr. Wedel og Bibliothekar Thorsen i Kjöbenhavn.

²⁰ Alle saadanne Undersøgelser, og hvad der iøvrigt tjener til Beviser for Fremstillingen, har jeg henlagt under Texten, hvor jeg maa bede Læseren at söge det, og da Vedels Skrifter ere meget sjeldne, ja tildeels formodentlig endog tabte (i det mindste findes der hverken paa det Store Kongl. Bibl. eller paa Universitetets eller i Karen Brahes i Odense en fuldstændig Samling af, hvad der vides at være trykt), har jeg troet at burde anföre de vigtigste Beviissteder af dem for min Fremstilling. Henvise til Bøger, som kun ganske enkelte Mænd kunne faae at see, var lidet nyttigt. Jeg har tillige derved givet Prøver af Vedels Arbeider, hvortil der ellers vanskelig vilde blive Plads. Ogsaa mange andre af mig benyttede Bøger höre til Sjældenhederne, hvorfor jeg paa lignende Maade har bestræbt mig for at komme Læseren tilljælp.

²¹ Jeg undtager naturligviis det ovenfor nævnte Curriculum vitæ Andreae Velleji. Men jeg maa bemærke, at det hele Stykke kun bestaaer af fem Octavblade i P. Paludans Magaz. f. Lidende I. 35—45.

og det er hans Skrifter for det større Publicum, der lige til vore Dage have bevaret hans Navns Hæder tilligemed Mindet om den Höiagtelse, han nød hos sin Samtid²².

Jeg har da maattet gaae min egen Vei. Jeg holdt mig strengt til de givne Enkeltheder, dvælede ved disse, lod dem atter og atter opgaae og samle sig for mit Blik, som de selv vilde, og det har da vel stundom forekommet mig, at de föiede sig til en Skikkelse, der vel kunde ligne den hæderværdige Mand. I Löbet af den bevægede Tidsalder, da Marskens djærve Bondefolk fægtede den sidste Frihedskamp, da Daniel stod bag Sværdet paa den nögne Hede, da Riddersmænd og Fyrster straaledede paa det skjæbnesvangre Möde i Odense, da den unge Kongeörn prøvede de første Vingeslag over Søe og Land fra Nordkap til Gothlands Marker og Uplands Skjær²³, — i denne urolige Tid vendte jeg en liden Stund Blikket hen paa en ganske anden Skueplads og ganske andre Scener. Jeg saae en Dreng, fuld af Fromhed og Lærelyst, siddende ved sin Gamaliels Födder i dybsindige Tanker over de hensvundne Dages forglemte Storhed og Glands, og en Yngling törstende efter Viisdom og sögende dens Kilde i fremmede Lande; jeg saae en ung Mand i Herrens Huus ligefor en gudfrygtig Konge, der andægtig lyttede til hans Stemme, naar han aabnede sine veltalende Læber, og jeg saae den samme om Bordet med gamle stolte Riddersmænd, der agtede ham jevnbyrdig med sig, fordi han bares og adledes af den stolte Idee, at blive sit Fædrenelands Historieskriver; jeg saae Manden arbejdende ved Dagens Lys og ved den natlige Lampe, i det stille Studerekammer og paa besværlige Reiser, for at naae det opstillede Maal, medens Idealet, som han bar i sit Bryst voxede til en Storhed, der forfærdede ham selv, saa at Haanden sank kraftlös fra Værket; jeg saae endelig Oldingen, endnu ikke forladt af sin Ungdoms stolte Drömme, men udsonet med Skjæbnen og Verden, henlevende i sin Families Skjöd og higende efter en anden og bedre Tilværelse.

²² Og dog dadler Hamburgische vermischte Bibliothek I. 1000 Gassendi Biographie af Vedels Ven Tyge Brahe, fordi den indeholder meget, der snarere henhörer til Astronomiens end til Brahes Historic. Dan. Mag. II. 162. Men Vedel blev ingenlunde for Historien, hvad Brahe var for Astronomien.

²³ Jeg skal blot foreløbig erindre om, at Vedel blev Student 1561 og døde 1616. Hans Tidsalder er altsaa hele K. Frederik II's og Begyndelsen af Christian IV's Regjering.

Men Læseren maatte ikke vente at skulle see alt dette saaledes. Hvad der kunde skjænkes i et begunstiget Öieblik under de stille Timer, udholder ikke det skjære Daglys og det skarpe Öie. Kun et svagt Omrids deraf har jeg turdet beholde og gjengive paa de fölgende Blade, med det Haab, at en sparsommere Tegning bedre skulde udholde Pröven²⁴.

²⁴ I hine faa Linier önskede jeg kun at antyde en Stemning, som det vilde være mig en Beroligelse at turde regne paa hos Læseren, og tillige at angive Indholdet af de fire Stykker, hvori jeg har deelt den fölgende Fremstilling, hvor Retfærdiggjörrelsen for det, som der blev sagt, maatte söges.

Förste Capitel.

Anders Vedels Læreaar.

I Midten af det sextende Aarhundrede levede i Byen Veile en Borgermand ved Navn Sören Sørensen. Veile, dengang en ikke ubetydelig Handelsstad¹, var ligesom de øvrige danske Kjøbstæder endnu i Besiddelse af hiin frie autonome Communeforfatning, der synes at være Stædernes egentlige Væsen og Særkjende, ligesom den baade var en naturlig Følge af og blev en rig Kilde til Borgerstandens Dannelse og Betydning. Den kongelige Lehnsmand var vel en Slags Mægler mellem Kongen og Raadet, og førte et vist Overtilsyn med Byen²; men dennes egentlige Övrighed, dens tvende Borgermestre og fire Raadmænd, vare alle næringsdrivende Borgere, skjönt vistnok Borgere af en særdeles Anseelse blandt deres Medborgere. Der dannede sig nemlig paa hiin Tid lettelig i Kjøbstæderne en saa at sige patricisk Classe af Borgere, og dette Patriciat havde megen Anledning til at blive arveligt, da Pladserne i Magistraten kunde besættes og hyppigt bleve besatte med Mænd, der stode i nærmeste Slægtskabsforhold til hinanden³. Dette Borger-Patriciat, hvis Indflydelse spore-

¹ Jfr. G. L. Baden, Oldtidens og Middelald. dan. o. nor. Kjøbst. Opkomst, i Afh. til Fædrenel. Histor. II. 49. not. Om Byens Kjøbmandsgilde, der tyder paa det samme, skal strax nedenfor blive talt.

² Veile laa först under Lehnsmanden paa Koldinghuus; men da Dronning Dorthea 1547 fik dette som Livgeding, blev Byen lagt under Holger Rosenkrants til Boller, der skulde fungere som Lehnsmand i Veile, medens han var Statholder i Jylland og havde först Skanderborg siden Byholm i Forlehning. Efter Dronning Dortheas Död († 1571) kom Veile igjen under Koldinghuus. Gaarmanns Efterr. S. 68. Jacobsen, det danske Kjøbstadvæsen, i hist. Tidssk. V. 44. Jfr. D. Atl. V. 892.

³ Gaarmann S. 38. Den Totalitet, som Borgermestre og Raad udgjorde, sees ogsaa af de gamle latinske Benævnelser. Oprindeligt, siger Terpager Rip. Cimbr. p. 584, kaldtes de alle Consules; siden fik Borgermestrene som Formænd i Magistraten det Navn Proconsules, eller man kaldte Raadmændene Senatores. Om Nepotismen i disse mægtige Borgerfamilier: Jacobsen a. St. S. 84. Veile selv frembød netop i denne Tid Exempel derpaa.

des ogsaa ved Bortgivelsen af andre end de egentlige Communalembeder, heftede sig isærdeleshed til Handelsstanden, og de sluttede Kjøbmandsgilder syntes ikke utilböielige til at overføre paa Byens Anliggender de samme Regler, som Rigsmænds Overmod havde gjort gjældende indenfor sine egne Enemærker; men dog kunde det skee, at Slægt-Aristocratiet overvandt Penge-Aristocratiet, og at Borgermænd ogsaa af de andre Classer ved særegne Forbindelser banede sig Vei til Magistraten og smeltede sammen med den herskende Classe⁴.

Til en saadan anseelig Borger-Adel i Veile henhørte Sören Sörensens Slægt. Han selv var ganske vist Kjøbmand⁵; hans Broder Hans Sörensen var derimod Skomager; men begge havde som Raadmænd Sæde i Magistraten. Hans Sörensen var som en duelig Mester yndet af Kong Frederik den Anden, der formentlig under sit Ophold paa det skjønne Koldinghuus benyttede hans Arbeide⁶. Sören Sörensen nævnedes som en forstandig og modig Mand, der havde Fortjenester af Byen og indtog en hæderlig Stilling ogsaa i det bevæbnede Borgerkorps; han var gift med Sidse Andersdatter, hvis Fader Anders Bertelsen havde været Borgermester i Byen⁷. Af dette Ægteskab fremgik en Søn, der kom til

⁴ Kjøbmands-Gildet i Veile havde sin egen Skraa, som endnu 1605 blev confirmeret af Christian IV. Dan. Atl. V. 940. Hvorvidt dette afsluttede Borgeraristocratie i Gilderne kunde gaac, derpaa have vi fra Papegögildet i Aalborg de stærkeste Beviser: det optog kun danske og tydske Kjøbmænd samt Adelsmænd, men ingenlunde nogen „Embedsmand“ d. e. Haandværker. See N. M. Petersen i D. Mag. T. R. I. 92. 93 99. 103. — Kong Frederik I. befalede 1526, at Haandværkere ikke maatte vælges til Borgermestre og Raad i nogen Kjøbstad; men det er ganske vist, at denne Lov stundom blev overtraadt. Cfr. Eftterr. om Byen Ribe, 9 Saml. af P. Adler, S. 12.

⁵ Dette seer man af hans Epitaphium, (Marmor. Dan. II. 78); det sees ogsaa af den Maade, hvorpaa Vedel omtaler sin Faders Trusel, at sætte ham til Handelen. *Cum itaque metuerem, ne me detruderet, quod jampridem minatus erat, ad negotia illa mercaturæ, a quibus totus abhorrebam, &c.* Orat. de vita Jo. Grundith, fol. P 5 vers. Dette illa tyder vist paa Faderens egen Bestilling som Kjøbmand.

⁶ Dette, at Hans Sörensen var Vedels Farbroder, synes ialmindelighed at være overseet; men Clement Sörensen hos Gaarmann S. 81—82 skriver saaledes; „Sifrin Sifrinson, om huilken Jeg ofte haftuer hørt, att skal haflue været en modig og forstandig Mand, oc Byen en god Forsuar. Haflde og en Broder, som var Raadmand, hede Hans Sifrinson, som var Konning Christiani 3 og Konning Friederich den 2dens Stöffelmacher, en berömbt Mand för sit Haandtuerech, oc deraf er det Ordsproch om Veile Stöffle.“ Forresten havde dog K. Frederik II ogsaa en Skomager, som han kaldte „sin frantzosche Skomager“. N. D. Mag. I. 138.

⁷ I Geheime-Arch. Danske Saml. No. 391 (medd. af Hr. Cand. Kall-Rasmussen) læses i Register paa de Kolding- og Veile-Borgere, der 1556 bleve mönstrede af Jörgen Rosenkrants: „Sören Sörensen war fennickdreger“, og siden læses som Befalingsmænd for Veile Borgere: „Jens Mickelssen, höffuitzmandtt. Sörenn Sörensens fennerrich.“ Af en lignende Liste fra 1558 sees, at han da havde nedlagt denne Post. — Curric. vit. Andr. Vell. p. 35 og Orat. de vita Grundithi, O 5 vers. nævne Anders Bertelsen som Borgermester, og disse Vidnesbyrd tør jeg ikke forkaste, skjönt det har været mig paafaldende, at Anders Bertelsen ikke findes i Rækken af Borgermestrene hos Clement Sörensen, Gaarm. p. 78—80.

at bære Morfaderens Navn, og hvis Berømmelse i Tidens Løb voxede ud over Veiledalen og Veileöen, der hidtil havde begrændset Familiens Anseelse, og overstraaledede de ikke faa anseelige Mænd, der havde seet Lyset i Veile og knyttet deres Födebyes Navn til deres eget⁸.

Anders Sörensen Vedel er födt den niende November 1542⁹. Sine første Barndomsaar tilbragte han i Forældrenes Huus og blandt de Venner, der stode i Forbindelse med dette. Man vil da först og nærmest tænke paa hans afdöde Morfaders efterladte Slægtninge; dernæst maaskee paa Borgermestrene Jens Mikkelsen og Clement Sörensen den Ældre, samt Sognepræsten Oluf Nielsen, en Sön af den i Christian den Andens Historie bekjendte Veile-Borgermester Niels Jonsen¹⁰. Muligt er det, at selve Holger Rosenkrants's Huus stod aabent for disse betydelige Borgerfamilier, og at det nærmere Forhold, hvori Vedel senere stod til denne Mands Efterladte, kunde være en Fædrenev¹¹. Men om den unge Anders Vedel selv vide vi i det höieste kun saa meget, at han i en tidlig Alder fik Plads i Byens latinske Skole, og at han var en livlig Dreng, der maaskee ikke altid kunde föie sig efter Tidsalderens pædagogiske Strenghed¹².

En Latinskole havde Veile, ligesom de övrige Kjöbstæder efter Reformationen, faaet af Kong Christian den Tredie. Det gamle Sortebrödrekloster, forladt af sine Munke, var ved kongelig Gavmildhed blevet Byens Raadhuus¹³; men een af dets sidste Beboere, Nis Bredal, vilde ikke forlade Slægt, Venner og Fædreneland. Han havde udsonet sig med den nye Tingenes Orden, antaget

⁸ Dan. Atl. V. 938 giver en Fortegnelse over berömt Mænd, der optog deres Födebyes Veiles Navn. Anders Vedel staaer först i Rækken.

⁹ Cimbr. lit. II. 904 har kun Aaret; men Currie. vit. a. St. ogsaa Dagen.

¹⁰ Kun Formodninger efter Clement Sörensens Optegnelser hos Gaarm. S. 79. Niels Jonsen fik begge sine Söner vel anbragte, Mads Nielsen († 1539) i Borgermester-Embedet, og M. Oluf Nielsen († 1560) i Præstekaldet, der efter hans Död gik over til Mads Nielsens Svigersön Niels Buck, — et Bidrag, som det synes, til Nepotismens Historie i Veile. Anders Bertelsen var död omtr. 1531. Vita Grund. O 5 vers. Jens Mikkelsen var Borgermester 1545, ifölge en Meddelelse af Hr. Cand. Kall Rasmussen af Danske Saml. i Geheim-Arch. No. 240, 22, og han døde efter Gaarmann a. St. 1571. I Aaret 1554 blev den her nævnte Clement Sörensen († 1584) Borgermester.

¹¹ Holger Rosenkrants's Enke overdrog Vedel at udgive Ligprædikenen over hendes aflöde Husbond, hvorom nærmere paa sit Sted. Jfr. ogsaa Jacobsen a. St. S. 81—82.

¹² Vedel siger om sig selv: „Me vero discedentem (nl. til Jens Grundet i Ribe) parens ita ad obsequium huic præstandum cohortabatur serio, ut si qua de me oriretur querela, non haberem in ipso voluntatis paternæ integram et amicam benevolentiam. Grundith. Simil. P 5 vers.

¹³ Gaarmann S. 53. Af Klosterets Ladegaard opstod senere Petersholm.

Reformationen og var blevet den nye Skoles Rector, lønnet med et Vicarii-Præbende ved Kirken¹⁴. En Hører blev givet ham til Medhjælper, maaskee først Laurids Bertelsen, siden hans egen Søn Rasmus Bredal¹⁵, og nylig havde den Antvorskovske Synode igjen optaget de Reformplaner, der allerede for Reformationens Indførelse vare begyndte, og søgt at tilveiebringe større Eenhed i Skolevæsenet og fornuftigere Lærebøger, end man hidtil havde havt¹⁶. I denne Skole blev nu Vedel optaget, sandsynligviis da han var syv Aar gammel, alt-saa i Aaret 1549 eller 1550; thi det syvende Aar var dengang i Almindelighed Skolegangens Begyndelse¹⁷. Hvad han lærte, kunde ikke være meget. Naar

¹⁴ „In singulis urbibus et oppidis latinæ scholæ et idonei ad earum moderationem præceptores tres aut ad minus duo sint”: Ord. eccl. (ex offic. Jo. Vinitoris 1537.) fol. H 4. Clement Sørensen hos Gaarm. S. 75 siger, at Bredal „blef vdi Magister Hans Thausens Tid satt til Schollemester oc var i den Besilling offuer L Aar”, og at han selv som et Barn kom i hans Skole 1576. Alb. Thura in Valv. schol. ap. MS. p. 514 lader ham blive Skolemester 1528 og afgaae 1578. Dette stemmer overeens. Men er det rigtigt, saa har Thura feilet, hvis han har troet at gjengive Cl. Sørensens Mening ved at skrive: „a viro celeb. M. Jo. Thausano, Rip. Ep. scholæ luic circa an. 1528 præfictur.” *Hans Thausens Tid* vil blot sige den Tid, da H. Thausen fremstod som Reformator. — Familien Bredal var vistnok indfødt i Veile: en Jens Bredal døde 1500 som Capellan (D. Atl. V. 945) i Veile; Anders Bredal († 1630), Peder Bredal († 1641) og Mads Jensen Bredal Wædle († 1655), alle Forfattere, vare Vedelensere.

¹⁵ At Rasmus Bredal har været Hører i sin Faders Tid, det siger den samtidige Clem. Sørensen. S. 77; men Vedels Lærer kan han efter Chronologien ikke have været. Laurids Bertelsen derimod har været Vedels Lærer ifølge dennes eget Udsagn; men at han har været Hører ved Veile Skole, lader sig vel ikke strengt bevise. I hans Ligprædiken over Holger Rosenkrants kalder Vedel ham mod Slutningen af Dedicationen sin „gunstige Ven og Præceptor”, og af Laurids Bertelsens Epitaphium i Aarhus Domkirke (Pontop. Marm. Dan. II. 88) seer man, at han virkelig havde været Lærer ved en Skole. Da man nu ikke vel kan tvivle paa, at han 1550 er bleven Præst ved Frue Kirke i Aarhus, saa seer jeg ingen anden Tid, hvori han kunde have været Vedels Lærer, end de første Skoleaar i Veile. Rigtignok vil Worm (I. 78), at han 1547 var Rector i Aarhus; men allerede Tauber (Hist. schol. Arhus. p. 70 not. 19) bemærker, at Alb. Thura ganske har forbigaaet ham, og at Poul Poulsen i Bibl. Aarhus. slet ikke veed, om det er i Aarhus eller andetsteds, at han har været Lærer. Disse Betragtninger have ledet mig til at tænke paa Veile, dog kun som en Formodning.

¹⁶ Reformen af Skolevæsenet, som allerede Christian II arbejdede paa (Dan. Mag. VI. 365) ved Afskaffelsen af de urimelige Skolebøger, havde allerede efter Christ. Pedersens Vidnesbyrd (D. Mag. I. 50) havt nogen Fremgang, da Palladius paa Synoden i Antvorskov 1546 satte sit Uniformitets-Forslag igjennem, og medgav de tilbagevendende Superintendentener et Par Lectionstabeller, hvilke disse atter „*suis scholis Trivialibus, ut uniformitati locus non deesset, obtulerunt*”. Cfr. Palladii Gram. lat. Vitteb. 1558. Præf. (Den første Udg. af 1553 har jeg ikke havt). Det forekommer mig dog, at Palladii egen Grammatik, der ofte benytter den gamle rhythmiske Form for Reglerne ligesom Alexander, Eberhard Bethuniensis, Johannes de Garlandia o. A. (Cfr. Nyerup notit. libr. p. 2. 28. 47) staaer en god Deel under Melanchthons, og formodentlig have Rectorerne sagt ham dette. I det mindste har det været mig paafaldende, at hans egen Grammatik intetsteds udtrykkelig nævnes i hans nogle Aar senere udgivne *Formula visitationis provincialis*, men skjules under et „*aliorum*” eller „*etc.*” S. C 6 vers. C 7.

¹⁷ At det syvende Aar gjorde Epoche, see vi allerede af Hr. Michaels *Vita hominis*, og at det paa Vedels Tid var Skolegangens Begyndelse, lærer han os aldeles bestemt i Prædiken over Jo. Friis S. II 6

först ved Hörerens Underviisning Abeceden, Donatus og Catechismus vare gennemgaaede og nogen Övelse vundet i Skrivning, saa gik han op i Rectors egen Classe, hvor et Par latinske Grammatiker skulde bane ham Veien til ikke alene at skrive, men ogsaa at tale det fremmede Sprog, der beherskede Alt og hvori Sædelæren og den tarvelige Religionsunderviisning meddeelttes gennem Cato og Sulpitii Sententser, Æsops Fabler, den latinske Catechismus, Søndagsevangelierne og Davids Psalmer¹⁸. Religionsunderviisningen ligesom Musikken knyttede sig til Kirken og var beregnet paa kirkelig Brug; men det latinske Sprog var først

vers. Naar han nemlig her, gennemgaaende alle et Menneskes Levealdere, taler saaledes; „Dernæst vox e wi op, og skulle settis til Skole” o. s. v. saa tilføier han i Margen: „Siu Aar”. Det samme antydes bestemt i Lig-prædiken over Claus Glambek S. B 2.

¹⁸ Hvad der skulde læres i en „Minor Schola trivialis”, som den i Veile var, forklares i Palladii Formula visitationis under Rubriken: Tabula de exercitiis scholasticis S. C 5 — C 5 vers. Om den nederste Classe hedder det: Prima sit eorum puerorum, qui versantur. Abedario libello. Donato legendo, in vocabulis discendis. Catechismo ediscendo. Pingendis literis. Hertil vil jeg blot bemærke, at Luthers Catechismus var oversat paa Latin (af Jo. Sauromannus?) „ut pueris, qui primum in scholam latinam formandi traduntur, proponeretur”, at en Udgave deraf, trykt i Wittenberg 1530, tillige var indrettet til Abecede, og at Donaten rimeligvis allerede siden 1493 havde trykt i Danmark. Jfr. Nyerups Mantissa notitiæ p. 5. — Om den anden Classe hedder det: Secunda sit eorum, qui exercentur. Catone et Sulpitio construendis ac ediscendis. Grammatica Torrentini, in qua seorsim examinentur. Grammatica Philip. Melant. et Johannis Spangebergii. In fabulis Æsopi. Pædologiis Mosellani. Sententiis ediscendis. Usuali musica. Epistola scribenda. Catechismo. Dominicali Evangelio. Psalmis. Jeg skal tilføie nogle Oplysninger, siden Ingen har fortsat Nyerups Afhandling. Dionysius Cato, hvis Levetid og Levnetsomstændigheder ere meget omtvistede, tillægges nogle moralske Leveeregler, der inddeelttes i fire Böger og brugtes i Skolerne som en Slags Læsebog og Glosebog baade i Latin og Græsk, da Maximus Planudes havde oversat dem. Allerede Christian II vilde have denne Bog indført istedenfor Facetus (D. Mag. VI. 365), og Præsten Jacob Henrichsen i Odense oversatte den i Midten af det 16 Aarhundrede paa danske Vers. Jeg har haft en Udg. af 1561 (ap. Rob. Stephanum) ex recogn. Mat. Corderii, cum græca interp. Max. Planudæ. Jo. Sulpitius fra Veroli i det 15de Aarhundrede udgav Carmen de moribus puerorum in mensa præcipue servandis, altsaa ogsaa en Slags Sædelære til Skolebrug; Prof. Christen Mortensen Morsing lod den igjen optrykke, forøget med et Indledningsdigt in pueros Hafnienses og et Tillæg af nogle moralske Vers. En lille Sedez paa otte Blade, i den Hjelmstj. Samling p. d. St. K. Bibl. Om Torrentini commentaria in Alexandrum, der tilligemed Jo. Despauterii Syntaxis og Ant. Mancinelli Prosodie blev optaget i Palladii Grammatik, kan sees Nyerups Notitia p. 23—24. Melancthons Grammatik er en bekjendt Bog, der staaer høit over alle de andre. Jo. Spangeberg, Rector i Nordhausen, skrev bellum grammaticale, hvori de forskjellige Taledes indbyrdes Forhold er udviklet i Fortællingen om en Krig og Fredsslutning mellem dem. Det S. K. Bibl. har en Udg. fra 1561 (Budissinæ), en meget lille Octav paa tredivede deels folierede, deels ufolierede Blade. Ved Æsopus maatte her vel tænkes paa een af de mange gamle latinske Oversættelser. Petr. Mosellanus (Schade) i Leipzig skrev Samtaler for Drengene, for at de kunde vænne sig til at tale classisk Latin om de Ting, som i deres Fritid sysselsatte dem; Bogen udkom først 1517. Jeg har haft en Udg. fra 1560, der er forøget med lignende Dialoger af Mosellani Discipel Christoph. Hegendorfinus. Musikken har vel meest været övet practisk, som Sang „with then nye Measure.” D. Mag. VI. 366. Den latinske Breyskrivning var en egen Disciplin i Skolen, og Johannis Sulpitii Grammatik, hvis anden Deel kaldtes Opusculum de componendis et ornandis epistolis, var formodentlig den almindelige Veiledning i dette Stykke. Af denne Bog har d. S. K. B. en smuk Palæotyp fra 1511.

og sidst Underviisningens egentlige Hovedgjenstand; det var Middelstadiet, gennem hvilket udelukkende al Kundskab skulde meddeles, ja det alene maatte høres, selv naar Drengene tumlede sig ved Boldspillet paa den frie Mark¹⁹. Disse opnaaede som en Følge deraf tidlig en vis Færdighed i Latinen, og Vedel havde allerede i sit ellefte Aar bragt det saavidt, at han ikke alene kunde skrive Sproget temmelig rigtigt, men endog sammensætte latinske Vers²⁰. Egentlig Poesie kunde der ved disse prosodiske Övelser vistnok aldeles ikke være Tale om, skjönt Bredal selv forsögte sig som dansk Digter og Vedel af Naturen besad, om just ikke store Digtergaver, saa dog en opvakt og livlig Aand: den latinske Versekunst, som dengang ligefrem hörte med til Skoleplanen, bestod kun i en Sammenflikning af laante Phraser, og danske Vers turde vistnok ingen Pebbling vove sig til at komme frem med. Imidlertid kunde Veile Skole, som een af de mindre, ikke fortsætte Vedels Underviisning ud over Drengalderen, og da han havde fyldt sit fjortende Aar, raadete Bredal selv hans Fader at sende ham til en større Skole²¹. Vandringer fra den ene Skole til den anden, fra den ene Rector til den anden berömtare, var desuden almindelig Skik og Brug²². Raadmand Sören Sörensen selv havde maaskee havt mere Lyst til at danne en Kjöbmand af sin unge Sön; men denne, der intet frygtede mere end Kjöbmandsboutiken, og Nis Bredal, der ventede sig Noget af sin Discipel, omstemte ham i al Fald, og flere Omstændigheder ledede Valget hen paa den blomstrende Stifts-

¹⁹ Vi have allerede omtalt Mosellani Pædologia, lutter Drengesamtaler om et Marked, en Viinhöst, om Fuglefangst, om Boldspil, om en forestaaende Ferie o. s. v. o. s. v. *Ordinatio eccles. regn. Dan. fol. XXXII b — XXXIII* forböd ogsaa med Hens. til de lat. Skoler, *ne quicquam in iis quam latine doceatur*. Det samme gjentager Palladius i nogle Regler for Disciple, tillöiede hans Grammatik: „*Latine loqui assidue, quantum adferat commoditatis, nemo studiosorum non novit.*” Det indskjærpes ogsaa i Sulpicii Carm. de morib. puer. S. B 3.

²⁰ *Curric. vit. Andr. Vell. p. 36* (Palud.)

²¹ Vedel meddeler selv i *Visernes 2 Part* under No. 52 (S. 308. Udg. 1787) en Vise om Christian III's Död af hans „salig gamle Skolemester Niels Bredal i Vedel.” — Vedel bestemmer ogsaa selv nöie, paa hvad Tid han kom til Ribe; i *Oratio de vit. Joh. Grund. P 5 vers.* (skrevet 1567) siger han: „*annus jam agitur decimus, ex quo me pater hortatu amicorum Ripas primum misit.*” *Curric. vit. a. St. lærer os*, at Bredal hörte til disse amici, da han mærkede, at den fjortenaarige Dreng havde „*et drabelig godt Ingenium*”, og „*kunde ikke meget mere forbedre sig der udi Skolen*”. Hos Hr. Michel gör ogsaa det fjortende Aar Epoche.

²² „*Liberum est Scholasticis locum et scholam commutare, nunquam sub hoc, nunc sub illo ludimoderatore, prout eis commodum visum fuerit, militare.*” *Pct. Palladii Gram. lat. præf.* Hvorledes den Vandringsfrihed kunde bruges, veed man af Niels Hemmingsens Exempel. Jfr. *J. Worms Skolehist. S. 374.*

skole i Ribe²³. Der levede Vedels Slægtning, den ædle Jens Grundet; der lærte den berømte Rector, Mester Hans Thomesen.

II. Jens Pedersen Grundet, der nu skulde træde Vedel i Faders Sted og virkelig kom til at udøve en afgjørende Indflydelse paa hans Dannelse og Character, var en alvorlig, mild og gudfrygtig Mand, som troede at spore Guds Finger i sin egen Skjæbne. Hans fattige Forældre, Peder Terkildsen og Kirsten Vincentsdatter, Bønderfolk i Grundet ved Veile, havde fra Vuggen af bestemt ham for den geistlige Stand af Taknemmelighed for hans Moders underfulde Redning under Svangerskabet, og Borgermester Anders Bertelsen i Veile, der var gift med Peder Terkildsens Søster, optog den unge Jens Pedersen i sin Familie og lod ham undervise med sine egne Børn. Blandt disse var ogsaa Sidse, der siden ægtede Raadmand Sören Sørensen¹. Senere var Grundet kommen i Ribe Skole, hvor atter Skjæbnen vilde, at den lærde Adelsmand Niels Terkildsen, der levede som Canik ved Domkirken, tog sig af ham og sendte ham til sin Ven Terkild Abildgaard, der med Berømmelse lærte i Aarhus. I dennes Huus og Skole tilbragte han trende Aar og kappedes i Flid og Fremgang med den senere bekendte Hans Siunesøn, der søgte samme Skole². Grundet havde nu den Hen-

²³ Orat. de vit. Grundith. l. c. Curric. vit. Andr. Vell. p. 36.

¹ Vita Grundith. p. 04 — 05 vers. Vedels Moder Sidse og Jens Grundet vare altsaa kjødelige Sødskindebørn.

² Anf. St. 06—7. Denne Niels Terkildsen, „Ridder“, havde i nogen Tid været K. Christian II Cantsler (Scriba), var af ham 1520 optaget i Ridderstanden, havde faaet et Canonicat i Ribe, eiede og beboede Klynborg, det nuværende Raadhuus paa Iljörnet af Sønderportsgade og Steenbogade (jfr. Terpag. Rip. Cimbr. p. 123—24. Galthens Beskr. ov. Ribe S. 69), døde 1553 og ligger begravet i Domkirken, (Terpag. Insc. p. 82). Cand. Kall Rasmussen har meddeelt mig, at fra ham skulle Lymerne nedstamme, af hvilke Confr. Jonas Lym, Præsident i Bergen var den sidste († 8 Aug. 1760). Terkild Abildgaard kaldes af Vedel *Torchillus Pomærius*, og siges bestemt at have forestaaet Skolen i Aarhus: *Spargebat hoc tempore fama de schola Archusiensi, et confluebant eo undique multi, moti commendatione doctrinæ M. Torchilli Pomærii, cujus ibi in erudienda iuventute magna habebatur industriæ existimatio*. Jeg kan ikke tvivle derpaa, og det har været mig paafaldende at see ham forbigaaet af vor Skolehistories Forfattere i Rækken af de Aarhusiske Rectorer. Lyschauder in vit. M. Bor. p. 394 (Vid. S. Sk. XI) nævner ham som den første blandt Morten Borups Disciple; og ifølge det Fragment, som endnu er tilbage af hans Epitaphium, skulde han omtr. 1530 være bleven Vicarius ved Domkirken og Rector ved Skolen i Aarhus (jfr. Pontop. Marmor. Dan. II. 108). Dermed stemmer det fuldkommen, at Grundet 1532—1535 var i hans Skole og Huus, ligesom vi ogsaa læse 1537 i Ordinat. eccl. Regn. Dan. fol. 100 hans Underskrift under Ordinantsen: „ego Torchillus Abelgard prædicator Arhusiens: subscribo.“ Efter Reformationen giftede han sig

sigt at gaae til Kjöbenhavn; men Krigsurolighederne eller et Tilfælde havde bragt ham til Malmöe, hvor Ole Chrysostomus og Frants Wormordus med Iver foredrog den renere Lære, og hvor han selv baade underviiste i Malmöe Skole og tillige lærte af disse berönte Reformatorer. Da endelig Malmöe, under hvis Beleiring Grundets Helbred led et uforvindeligt Stöd, havde overgivet sig, og Freden, der skaffede Reformationen den endelige Seier, var vendt tilbage, blev Grundet af Chrysostomus sendt som Rector til Ystad. Her havde da hans Ungdomsven Hans Siunesön hændelsesviis truffet ham paa sin Hjemreise fra Udlandet og draget ham over til det saa længe önskede Kjöbenhavn, hvorfra han endelig som Magister var bleven kaldet til Rector i Ribe. Denne Skole, som han modtog i en næsten oplöst Tilstand, havde han i Löbet af sex Aar bragt i den fortreffeligste Stand, og i sit eget Huus havde han aabnet en Pensionsanstalt, hvorfra berömmelige Mænd udgik over hele Landet³. Nu var han allerede i et Par Aar, siden 1554, Sognepræst ved Domkirken; men sin Opdragelsesanstalt havde han holdt vedlige, efter at have nedlagt Rectoratet. I denne var det, at han i Marts 1557 optog den unge Vedel, vistnok i det glade Haab, at skulle gjengjælde Morfaderens Velgjerninger paa Dattersönnen⁴.

Mester Hans Thomesen, hæderlig bekjendt som Psalmedigter, var netop paa samme Tid af Biskop Hans Tausen bleven udnævnt til Rector i Ribe⁵ og havde der modtaget en Skole, tilstrækkelig udstyret med de materielle Betingelser

og døde 1564 i en Alder af 66 Aar (Marm. Dan. I. c.) „efter 34 Aars Tjeneste ved Kirken og Skolen.” — Dette vilde jeg ikke tilbageholde om en Mand, som jeg seer, at vore Lærde regne til de halv ubekjendte (Münter Reform. Hist. II. 343). Det kunde maaskee være et nyt Bidrag til Skolehistorien.

³ Orat. de vit. Gr. O 8 - P 3 vers. „sed et post resignationem administrationis scholasticæ, plenæ fuerunt ejus ædes virorum præstantium et nobilium pueris.” Det hele Stykke fortjener at læses. Pensionsanstalter, navnlig for Börn af Adelsmænd, findes hyppig i denne Tidsalder, f. Ex. hos Wormordus, Chrysostomus o. A. Jfr. Dan. Mag. IV. 197-8.

⁴ „Blev derfor udi sin Alders 15 Aar ved St. Povels Dags Tide (d. e. d. 22 Marts) hidført af sin kjære sal. Fader og kom i Herberg hos sin Frende, den fine drabelige lærde Mand Hr. Jens Pedersen Grundet.” Curric. vit. p. 36. Ifölge „Skolebogen” MS. (Thorups Progr. f. 1827 S. 30) var han Rector fra 1544 til 1550. „Tandem istorum laborum pertæsus dedit se quieti vixitque aliquantisper privatus Canonicus, donec a discessu M. Laurentii Nicolai vocaretur ad munus Pastoris.” Dette skeete 1554: In sc. Rip. p. 17.

⁵ Hans Thomesen siger selv, at han i Aaret 1557 „om Paasken” blev kaldet til at være Skolemester i Ribe. Dan. Digtek. Hist. I. 206. Det er derfor ikke exact, naar Ægid. Lauridsen fortæller, at Skolen „var i stor Flor og meget berömt for hans Skyld”, saa udmærket en Mand forresten Hans Thomesen var. Cfr. Lyschand. de scriptor. Dan. ap. Westphal. III. col. 473. Hensyn til Grundet var, efter Vedels egen Fremstilling (Vit. Gr. P 5 vers.), den første Bestemmelsesgrund: „me apud eum degere, qui generi nostro cognitionis et officiorum necessitudine junctus esset.”

for at kunne opretholde sin gamle og nye Berømmelse. De Rigdomme, som christelig og videnskabelig Omhu i det tolvte og trettende Aarhundrede havde tillagt Skolen, men uredelig Bestyrelse og Vindesyge senere saa godt som berövet den, vare af Kong Christian den Tredie for faa Aar siden igjen nogenledes samlede. Skolen hörte til de store Stiftsskoler, der ifølge Nationalsynoden i Antvorskov skulde have fem Classer og ligesaa mange Lærere, alle graduerede Personer. Lærelystne Disciple strömmede siden Grundets Dage til fra alle Sider, og det Puggaardske Gods fremböd Midler ogsaa til de uformuendes Underholdning⁶. Saaledes var Ribe Skole. Den havde et stort Navn for at have frembragt mange beröimte Lærde, og den almindelige Mening om Hans Thomesen tillod ingen Tvivl om, at den fremdeles vilde bevare det⁷. Til denne Mands Underviisning betroede nu Sören Sörensen sin unge Sön, ligesom hans Opdragelse til Grundet.

Anders Vedel medbragte fra Veile Skole saa gode Forkundskaber, at han paa en Tid, da Skolegangen stundom kunde uddrages næsten til en Menne-skealder, i faa Aar kunde gennemgaae Ribe Skole. Det er derfor rimeligt, at han strax er blevet optaget i det mindste i den tredie Classe. I saa Fald maatte han under sit fireaarige Ophold i Ribe beskjeftige sig med Torrentini og Melanchthons latinske Grammatiker, Terentius, Plautus, Virgilius, Ovids Forvandlinger, Cicero om Pligterne og Ciceros Breve; han maatte skrive latinske Stile og latinske Digte, lære Begyndelsesgrundene af det græske Sprog og nöiagtigen gennemgaae en Deel af det Nye og Gamle Testamente. Musikken eller Kirkesangen, som Hans Thomesen salte saa megen Priis paa, blev vistnok drevet med Iver. Endelig sluttedes Underviisningen i Mesterlectien med et Compendium over Dialectik og Rhetorik, der som et Tillæg fandtes i Melanchthons Gramma-

⁶ Ribe Skoles og Byes Historie er i ældre og nyere Tid saa fortreffelig bearbejdet, at Læseren her intet Beviis vil forlange. Jeg vil blot erindre om Bisperne Elias og Christian, om den Puggaardske Stiftelses Oprettelse, Forfald og Gjenfödelse. Terpag. Rip. Cimbr. p. 466 sqq. Programmerne fra Ribe af P. T. Hansen og P. N. Thorup. 1823 p. 7. 1825 p. 17. 1826 p. 1—28.

⁷ Skolens Berømmelse i denne Henseende nævnes alt af Morten Borup i Visen om de danske Kjöbstæder: „ingeniis viges et moribus” (Kjæmpeviserne Udg. 1787. S. 386); Jon. Coldingens. in desc. Dan. p. 86, J. J. Pontan. Chorogr. Dan. p. 659 omtale det samme; Mads Rostoch, den gl. navn. Kjöbst. Ribe (MS. Bibl. Univ.) i Append. giver en vidtlöftig Fortegnelse over Skolens lærde og beröimte Fostersönnner, og saavel denne som Terpagers alfab. Liste (Rip. Cimbr. p. 596—663) kunde endvidere foröges af Thorups Programmer.

lik⁸. Om alt dette vide vi dog, hvad Vedel angaaer, Intet i det Enkelte; men vi vide, at hans Fader ved Afreisen havde givet ham de alvorligste Formaninger, at Grundet kjærlig anbefalede sin Fostersøn til Skolens Rector, og at Vedel ved hurtige og ualmindelige Fremskridt tildrog sig en særdeles Opmærksomhed ogsaa udenfor sine egentlige Læreres Kreds⁹. Biskoppen, den gamle berönte Hans Tausen, der var Rectorens og Skolens höieste Övrighed paa Stedet, elskede ham meget for hans Flid, Kundskaber og rene Sæder; Prælaterne og Canikerne i Capitlet, der ligeledes stode i et vist Patronatsforhold til Skolen, dönte ikke mindre fordeelagtigt om ham. Blandt disse kunde man nævne Grundets fortrolige Ven, Historiographen Hans Svaning, der maaskee allerede nu opdagede Ynglingens Sands for Historie og Oldsager; men fremfor alle maa man nævne den rige Prælat, Erkedegnen Mester Jens Pedersen Viborg, der fordem havde været Biskop Iver Munks Cantsler og derfor almindelig kaldtes Jens Cantsler¹⁰. Som Formand for Capitlet og Uddeler af dets Gaver til de fattige Skolebörn, havde han Leilighed til at gjöre sig bekjendt med Disciplenes Evner og Duelighed, og Vedel var da isærdeleshed Gjenstand for hans Forundring og Berömmelse. Jens Cantsler eiede selv et Bibliothek, hvorfra han laante Vedel de græske og

⁸ Petr. Palladii formula visit. prov. C 6 vers. — C 7 vers. lærer os, hvad der i de tre höiere Classer i Scholæ majores skulde foredrages: „Tertia eorum sit, quibus proponuntur. Grammatica Torrentini, Philippi etc. pro exacta Etymologiæ et Syntaxios cognitione. Terentii et Plauti comediæ puriores pro exercitio grammaticæ. Epistolæ Ciceronis pro latine loquendi et scribendi usu. Exercitium scribendi epistolam semel ad minus in septimana. Exercitium cantandi ex usuali musica. Exercitium ediscendi, per duo carmina moralia. Exercitium pietatis in Evangelio Matthei, in proverbiis Salomonis, in epistola ad Timotheum et in prima Johannis epistola. Qvarta sit eorum, quibus proponuntur Grammatica Torrentini, Philippi etc. præsertim pro exacta Prosodiæ cognitione. Opera Virgilii. Metamor. Ovidii. Officia Ciceronis. Epistolæ familiares. Ratio conscribendi carmina. Libellus musices artificialis. Exercitium scribendi epistolæ et carmina. Psalterium Eobani. Jesus Syrach et epistola Pauli ad Titum pro exercitio pietatis. Quinta sit eorum, quibus proponuntur, præter ea quæ ad Grammaticam spectant, Elementale græcum. Dialectica et Rhetorica Philippi. Epistola ad Romanos cum Evangelio dominicali pro exercitio pietatis. Exercitium styli semel in septimana ad minus. Exercitium musices artificialis.“ Hvad her nævnes, behöver ingen Forklaring; dog skal jeg bemærke, at der i det mindste nogle Aar senere læstes i Ribe et Par Böger, som her ikke nævnes. I Calend. Hegelund. MS. ad 17 Jan. 1570 er nemlig skrevet: „incoavimus Rudimenta Despauterii et miscellanea colloquiorum puerilium Lossii. Tillæget i Melancthon's Gram. (Haganoæ 1526) giver et meget tydeligt Begreb om, hvorledes Dialectiken og Rhetoriken blev taget.

⁹ Or. de vit. Grund. P 5 vers. — P 6.

¹⁰ Hans Tausen, Canikerne og blandt disse navnlig Jens Cantsler nævnes i Curric. vit. p. 37. At ogsaa Hans Svaning kunde have været anført, er der næsten ingen Tvivl om, da Vedel udtrykkelig regner ham til de trende Venner (Laur. Nicolai, Bisp i Aalborg, Johan. Synningius, Prof. ved Universitetet, og Jo. Svaningius) som Grundet fremfor alle elskede, og da Svaning netop levede i Ribe. Vit. Grund. P 5.

latinske Historieskrivere, hvilke denne efterhaanden gjennemlæste og gjorde Ud- drag af med saamegen Grundighed, at den gamle Prælat ikke kunde tilbageholde Ytringer af sin Beundring. »Det er dog paafaldende», sagde han engang til Jens Grundet, »at dette unge Menneske kan forstaae saadanne Skribenter, som fremlærde Mænd og de, som paa høie Skoler studeret have, alleneste have For- stand til at læse med nogen Skjønsonhed»¹¹.

III. Men Æren for denne Vedels overordentlige Fremgang maatte Hans Thomesen og hans Skole i det mindste dele med Grundet og dennes Huus. Her fandt Vedel et herligt Selskab af dannede og lærelystne unge Mennesker, et ophøiet Exempel paa Dydens Afspæiling i Livets Sysler og en grundig Anviis- ning til at slukke sin Tørst efter Kundskab. Opdragelsesanstalten i Grundets Huus havde stedse været en Samlingsplads netop for de anseeligste og fornemste Familiers Børn, ikke allene fra Omegnen af Ribe, men endog fra de fjerneste Steder i Danmark¹, og saavel dette Selskab, som Grundets Forhold til Skolen

¹¹ Curric. vit. a. St. opholder sig især ved denne Jens Cantslers Forhold til Vedel, og da han synes mig temmelig overseet i vor Historie, skal jeg meddele nogle enkelte Notitser om ham. Jens Pedersen Viborg var født 1501 (Insc. Rip. 42), uvist hvor. Hans Tilnavn tyder paa Viborg; hans Slægtskab med Amerinus (Jo. Amer. Carm. C 7), hvis Fader, den ovennævnte Laur. Nicolai, havde gaaet i Ribe Skole og været Grundets Formand som Præst ved Domkirken i Ribe (ingenlunde i Aalborg, som Nyerup S. 13 vil; cfr. Vit. Grund. O 6. P 4 vers.), kunde synes at pege paa denne By. I Reformationstiden reiste han udenlands, hørte ogsaa Luther (Insc. Rip. 42) uden vel dog bestemt at erklære sig for Reformationen, kom hjem som Magister, erholdt i en Alder af 27 Aar, omtr. 1528, et Canonicat ved Ribe Domkirke (Insc. Rip. 42) og blev Cantsler hos Biskop Iver Munk. Da det hele Riber Capitel ved trende Caniker underskrev Kirkeordinantsen 1537 (Ord. eccl. Regn. Dan. fol. 99—100), beholdt han sit Canonicat, og i Aaret 1539, samme Aar som den gamle Iver Munk døde, giftede han sig med Helene Thimesdatter (Insc. Rip. 42). Senere fik han Archidiaconatets Præ- latur, Vicaria Apolloniæ (Terp. Rip. Cimbr. 240), og levede som en rig, lærd og anseet Mand, der eiede et godt Bibliothek og interesserede sig for flinke Disciple i Skolen, saasom Amerinus og Vedel. I det samme Aar, da Vedel forlod Ribe, 1561 i Decbr. udstedede han, tilligemed Lehnsmanden Niels Lange, fire Caniker, Borger- mestre og Raad, en Luxus-Anordning for Ribe (N. Dan. Mag. II. 272). Han mistede i Nov. 1569 sin første Hustru (Insc. Rip. 80), men i det næste Aar i Septbr. giftede han sig igjen med Marie Lambertsdatter (Hegel. Cal. end. MS. ad 24 Sept. 1570), skjönt dengang ni og tredsindstyve Aar gammel. I den følgende Tid uddeelte han oftere Almisse til Skolen ogsaa fra andre private Folk (Hegel. Cal. ad 7 Decbr. 1570, 19 Decbr. 1572, 14 Aug., 7 Decbr. 1573); han omtales 1577 i den saakaldte Præk-Faders Hexepoces (Dav. Grönlund S. 11). I Slutningen af Aaret 1580 fik han et apoplectisk Anfald, der berövede ham Mælet (Hegel. Cal. ad 26 Novb.), og d. 7 Mai næste Aar 1581 døde han som Senior i Capitlet og blev begravet i Domkirken (Terp. Insc. 80). Han stiftede et Legat paa tusinde Rigsdaler for Fattige (ibid.). Hans Enke Marie Lambertsd. døde 1608 (Hegel. Cal. ad 8 Aug.).

¹ „Mittebant ad eum, fama nominis ejus excitati, ab ultimis ejus et vicinæ terræ finibus parentes suos liberos” etc. og derefter fortælles, at Alumnerne især vare „virorum præstantium et nobilium pueri”, som ovenfor er bemærket. Or. de vit. Gr. P 3 vers.

lokkede vistnok hyppigt ogsaa andre unge Mennesker til det stille og flittige Hjem, hvorover Grundets milde Aand udbredte sig. Ridder Niels Terkildsens tvende Sønner, den siden kronede Digter Hans Frantsen, Borgermester Mads Nielsens Søn den bekjendte Jacob Madsen Weile og flere Andre nævnedes udtrykkelig som dem, der skyldte Grundet deres Dannelse, uden at det just med Vished lader sig afgjøre, hvorvidt de alle havde været baade hans Disciple og hans Fostersønner². Dette Samliv kunde give Anledning til ungdommelige Adspredelser, der vare gavnlige for Vedel ved Siden af Grundets hele Alvor, og hvoraf Ribe i Maigrevefesten og Tranedandsen havde nogle nationale og eie-dommelige³; men fremfor alt maatte Omgangen med Mennesker af den høiere Classe under Grundets Ledelse have en forædlende Indflydelse, og det er vel ikke usandsynligt, at en vis Frihed og Fiinhed i Sæder, der udmærkede Vedel og baade droge høitstaaende Mænd til ham og gjorde ham det let at træde frem for disse, kunde have faaet det første Grundlag allerede i denne Periode af hans Liv. Dertil kom, at Grundets erkjendte Fortjenester og hans Stilling som Sognepræst ved Domkirken og Medlem af Capillet vistnok ogsaa kaldte andre anseete Mænd til hans Huus og gav det daglige Selskab i Snogdal en Afvexling, der var gavnlig og behagelig. Der maatte være Noget at lære ikke alene af Biskop Hans Tausens og af Jens Cantslers, Hans Svanings og de øvrige Canikers Samtaler, men ogsaa af de practiske Mænd, der stode i Embedsforhold til Grundet, saasom Borgermestrene Oluf Pedersen Faninger og Jens Hegelund og Andre⁴. Den sidstnævntes Søn Peder Hegelund, Vedels Jevnaldrende og Skolekammerat, sluttede i disse Aar en Forbindelse med ham, der varede ud over den barnlige Alder.

² Om Niels Terkildsens Sønner cfr. l. c. O 6. Hans Frantsen: ib. Q 5; af ham Hayes ogsaa et Par Digte til Grundet: cfr. Valv. schol. ap. MS. p. 404. Om Jac. Madsen: Vit. Gr. O 2. Gaarm. S. 10. Blandt MSS. Vellej. B. U. II. no. 121 4to findes et Epitaphium forfattet af Vedel over en Hr. Eskild, Præst i Grimstrup og Orve (o: Aarre) der døde 1582. I dette Epitaphium læses: „Excolui ingenium fidi Grundensis alumnus.” Man seer deraf, at han var een af Grundets Fostersønner, og det var vel ikke umuligt, at han kunde have været det samtidig med Vedel, siden denne har sat ham et Minde.

³ Cfr. Terpag. Rip. Cimbr. p. 723 sqq. N. P. Thorups Progr. af 1839 S. 17. Hegel. Calend. MS. ad 1 Mai 1576. Gilder holdt ogsaa Maigrevefest: Dan. Mag. T. R. I. 95, 107. „Tranedanz er en sær Dandz, som Skolens personer dandzer vde paa Engene, naar høet indhøstis, et partie staaendis paa de andris axeler,” siger Mads Rostoch, om den gl. Kjöbst. Ribe, MS. B. U. II. No. 183 in 4to. Addit.

⁴ Disse, og desuden Raadmændene Jens Tjølfsen, Niels Tofskog, Hans Peersen Faninger, Peder Bruun, Severin Jacobsen, Lambert Ibsen, Bagge Jensen, Oluf Staffensen og Hans Thygesen nævnes just ved denne Tid: N. Dan. Mag. II. 272. Cfr. Terpag. Rip. Cimbr. p. 585.

Dog var Jens Grundet selv den egentlige Sjæl i dette Samfund, der ved ham var fremkaldt. Vedel sluttede sig til ham, hængte ved ham med sit hele Hjerte, fulgte ham allevegne, hjemme og ude, lyttede opmærksom til hans Røst og optegnede flittig de Viisdomsord, der fløde fra hans Læber. Han betragtede Grundet som et Mønster paa Fromhed, Beskedenhed, Maadehold, Reenhed og usminket Gudsfrygt⁵. Han saae ham altid begynde enhver vigtig Handling med fromme Bønner og ofte i brændende Andagt at böie de blottede Knæ til Jorden, naar nogen Fare truede hans Venner eller Fædrenelandet. Han hørte ham prise den christelige Mildhed, der talte gennem Melanchthons Skrifter og stod i skjærende Modsætning til den uforsonlige Aand hos Andre, der forstyrrede Kirkens og Samvittighedernes Fred⁶. Han var Vidne til det skjønne Forhold, hvori han stod til sine gamle fattige Forældre, der endnu boede i deres Landsby, og naar Grundet gjorde sin aarlige Valfart for at fremstille sine Börn for Hyttens kjære Beboere⁷, saa fulgte han med og kappedes med ham i Opmærksomhed for de Gamle. Da satte Vedel sig hos den snaksomme Bondekone og hørte villig hendes Fortælling: den, som hun vel helst dvælede ved, var Fortællingen om, hvor forunderligt det havde föiet sig, at hun var bleven Moder til den lærde og anseete Mester Jens. Det var nu, sagde hun, halvtredsindstyve Aar siden, at hun engang var gaaet temmelig langt bort fra sit Huus og i Dalen ved Skoven pludselig fik Öie paa en Ulv; hun befandt sig dengang i Svangerskab og kjendte vel det Sagn, at Ulven selv i lang Frastand kan opspore svangre Qvinder, men hun havde ogsaa hört, at Ulven ikke gjerne angreb Qvæget, saalænge den var ene; hun havde skjult sig mellem Qvæget paa Marken, hvor hun hørte Rovdyrets kaldende Tuden, og i sin Dödsangest lovede hun, at Fosteret, som hun bar under sit Hjerte, skulde være indviet til Herrens Tjeneste: da kom Folk til, forjog Ulven med Skrig og Hundeglam og frelste hende fra den truende Fare; men sit Löfte til Gud havde hun ærlig holdt, og nu stod den kjære Søn og hans Börn hos hende⁸. Saaledes fortalte den gamle Kirsten Vincentsdatter, og hendes Ord

⁵ „Exeuntem et domum regredientem subsequi, verba ac dicta mirari et tandem sedulo annotare.” Vit. Gr. P 6. De nævnte Dyder gennemgaaer Vedel hver for sig.

⁶ Anf. St. P 7 vers. „Vidi sæpe solum, ante stratum, nudis inclinatis in terram genibus,” &c. Om de theol. Kjævlerier hørte Vedel ham ofte bruge det homeriske Vers: *ἔχθροὶ γὰρ μοι ζείνοι ὁμῶς αἰδῶσι πύλῃσιν.* Ib. Q vers. (Iliad IX. 312. Od. XIV. 156).

⁷ Vit. Gr. P 8 vers. I Aaret 1559 var Grundets Moder 80 Aar gammel.

⁸ Vedel siger a. St. p. O 4, at denne Fortælling var ham meddeelt for otte Aar siden af Kirsten Vin-

maatte gjøre et dybt Indtryk paa et saa religiöst Gemyt som Vedels. Han glemte dem aldrig. Den fromme Grundet maatte synes ham stillet under en høiere Varetægt; hans Lære og Exempel maatte virke med forøget Kraft, og Vedel forsikkrede selv i senere Tid, at han alene i Erindringen fra hine Dage i Grundets Huus havde den bedste Regel, hvorefter han kunde styre sin Gang mellem Livets Fristelser og Farer⁹.

Men Grundet lærte ikke ved sit Exempel alene. Naar Vedel kom hjem fra Skolen, søgte han om Eftermiddagen og Aftenen til Grundet, hvis Glæde det var at undervise den opvakte og begavede Yngling. For denne private Underviisning havde Grundet udkastet en egen Plan, ifølge hvilken Vedel skulde begynde med Homer, som den meest passende Indledning til de følgende Digtene og Historieskrivere. Vedel gjennemlæste nu under Grundets Öine efterhaanden den hele Homer i Laurentius Vallas latinske Oversættelse, og for hver Bog, han havde læst, fik han i Begyndelsen en Belønning¹⁰. Derpaa gik han over til Historieskriverne og læste i Löbet af to Aar de vigtigste græske og latinske Forfattere, Herodot, Thucydid, Plutarch, Livius og Andre. Disse Böger laante han deels af Grundets, deels af Jens Cantslers Bibliothek¹¹, og til Gjengjæld forelagde han til visse Tider for disse, og især for Grundet, de Optegnelsesböger, hvori han under Læsningen havde indført eller forklaret de mærkeligste Steder.

✱ ————— ✱

centsdatter. Da nu Grundets *Similitudines* er udgivet i Juli 1567 (Hegel Cal. MS; dog er Dedicationen til Jo. Friis først undertegnet d. 29 Juli), saa maa det være skeet, medens Vedel var i Grundets Huus, navnlig i Aaret 1559. Ganske mærkværdigt Bidrag til vor Culturhistorie er det, at Vedel endnu 1567 skriver om Ulve i Jylland: *cum terra nostra feris ejusmodi et aliis abundet.*

⁹ „Tamen hoc unico saltem vincerent beneficia ejus meam tenuitatem, quod me aspectu et colloquio suo quotidiano frui concessit; nam horum sola memoria, ut reliqua taceam, tantum mihi profuit et singulis horis prodest, ut nullius præceptis aut exemplis aliorum ad mores et vitam formandam, quoties uti liceat, indigeam.” *Vit. Gr. P 7.*

¹⁰ L. c. P 6. At Homer læstes paa Latin, vil Ingen forundre sig over. Dette Sprogs Overherskab var afgjort, og Kirkeordinantsen tillod kun, at Elementerne af Græsk læstes i Mesterlectionen paa det Vilkaar, „ut id fiat sine latinæ linguæ dispendio”. *Ordin. eccl. reg. Dan. 13.* Det er den samme Jalousie over Latinen, hvortil Holberg sigter, naar han lader Peer Degn sige om dem, der gjorde hebraiske Vers: „Saa maae de ikke kunne meget Latin da”. *Er. Mont. 3 Act. 3 Sc.*

¹¹ *Curric. Vit. Andr. Vell. p. 37* siger, at Jens Cantsler laante Vedel disse Forfattere, og taler intet om Grundets Bibliothek; men i Svend Tiueskæg Fort. a 4 læse vi, at Grundet havde „en temmelig skiön Liberie, som foruden Theologiske Böger vare meste Parten besæt med adskillige Navnkundige baade gamle og nye Historieskrivere”, hvorfra han laante Vedel. (Jfr. *Marmor. Dan. II. 67—68.*) Der nævnes Jens Cantsler slet ikke.

Ogsaa theologiske Skrifter læste han paa samme Maade¹². Endelig kom han til de nyere Historieskrivere, ved hvis Studium Carions bekjendte Lærebog, der var udbredt over hele Europa og nylig ogsaa oversat paa Dansk, formodentlig var hans Ledetraad¹³. I Fædrenelandets Historie vare Saxo og Albert Krantz hans vigtigste Bøger, af hvilke han ligeledes udtegnede sig det Mærkeligste, og blev saaledes, maaskee efter Hans Svanings Anviisning, allerede nu Forfatter til et kort Udtog, der hurtigt kunde vise ham Begivenhedernes Sammenhæng og Følge¹⁴. Men naar nu Vedel fra den begeistrende Læsning af Roms og Grækenlands classiske Mesterværker gik over til det kjære Fædrenelands Historie, og der efter Saxos Tid ikke traf andet end den kolde og stive Krantz eller nogle usle og tørre Aarbøger uden Fylde og Liv, saa betoges han af den meest levende Sorg, udbrød i lydelige Klager, at de herlige Forfædre skulde savne det, der giver Folk og Fyrster et udödeligt Navn, og var i sin Fortvivlelse nærved at slippe og kaste fra sig et Studium, der ingen Ære og ingen Opmuntring mere syntes værd i disse nordiske Lande¹⁵. Da var det godt, at den vise Grundet

¹² Uddraget af Classikerne („summa locorum communium”) omtales i Vit. Gr. P 6 vers. Af Cataloget over Jo. Pouchs Manuskripter (Cimbr. lit. II. 909, som Zwerg. S. 508 har udskrevet) seer man, at Vedel allerede i det andet Aar af sit Ophold i Ribe 1558 havde samlet „Loci communes in Decalogum”, som hans Svigersön Lud. Pouch eiede.

¹³ Jfr. J. M. Schröckh, christl. Kirchengesch. seit d. Ref. III. 108. En dansk Oversættelse havde allerede af „M. Joenn Turszon, Canick i Lund”, trykt 1554, 8 (i Wittenberg); men skjönt Jon Tursön ellers interesserede sig for Fædrenelandets Historie, og skrev en Tractat om Syvaarskrigen (Westph. Monum. in ed. IV col. 1592), supplerede han dog ikke Carions mangelfulde Beretninger i den danske Historie. Alligevel finder man Spor nok af, at denne Bog brugtes her i det 16 Aarhundrede (f. Ex. Jon. Cold. Dan. desc. p. 109), saa at der endnu i samme Aarhundrede udkom en dansk Oversættelse (af Christ. Lauritzen Linued. Kbhvn. 1595. 4) nærmest efter den ogsaa i Danmarks Historie ikke ubekjendte Herm. Bonni latinske Version af Carion.

¹⁴ Svend Tiuekæg, Fort. a 4 vers. — a 5. Her nævnes udtrykkelig Saxo og Crantzius som dem, hvoraf Vedel i sin Ungdom forfattede „et kort Udtog paa vore Danske Kongers Levnets-Historie”, ledsaget af genealogiske Tavler. Vit. Gr. P 6 nævner blot ialmindelighed historicarum auctores veteres et recentiores. — Det fortrolige Venskab mellem Svaning og Grundet er forhen omtalt, og der skal desuden nedenfor anføres en anden Rimelighedsgrund til at nævne Svaning blandt Vedels Lærere. Jfr. S. 26.

¹⁵ Allerede elleve Aar før Vedel blev födt, klagede Christiern Pedersen i de djærveste Udtryk over Savnet af en Fædrenelandets Historie i Sammenligning med den Iver, hvormed Romerne og Grækerne skrev deres Kröniker. D. Mag. I. 52. Vedel gjentog denne Klage (S. Tiuekæg. a 5-5 vers.): „det haver saare angret mig, at vi Danske, som udi Dyyd, mandig Daad og ellers i andre Maader kunde vel hæves og lignes med andre de fornemmeste Nationer, skulle i dette Vilkaar findes ulige nogenlunde ringere. Jeg klagede ofte baade hemmeligen ved mig selv” o. s. v. Dagen og Timen for saadanne Fölelser, der lidt efter lidt udvikle sig, kunde naturligviis ikke engang Vedel selv angive: de tilhøre forskjellige Tider. Men her taler han dog derom umiddelbart som en Følge af sin Læsning hos Grundet i Saxo og Krantz og af sine første Forsög i historisk Forfatterskab.

traadte til, og forstod, hvad Ynglingens Smerte varslede om Mandens Kald, og tog sig for i et andet Foredrag end de magre Krönikers at vise sin Fostersön, hvorledes dog ikke al Kundskab om Forfædrenes Bedrifter var forsvunden, fordi man endnu ventede paa den, der skulde antegne dem i den store Bog; og naar han da steg ned til sin egen Tid og levende skildrede, hvad han selv havde oplevet i den sidste Borgerkrig og i Reformationens Kampdage¹⁶, saa kunde det vel hende sig, at den ungdommelige Smerte veg noget tilbage for en sagte Ahnelse om den Hæder og Ære, der endnu kunde vindes for Fædrelandet og dets tilkommende Historieskriver. Men Dag for Dag fik den herlige Grundet den dybsindige Yngling mere kjær: de vare snart ikke længer Lærer og Discipel, men Fader og Sön. »Jeg har havt mange Disciple», sagde Grundet engang, »men aldrig nogen, der var mig kjærere eller elskede mig mere end denne»; og naar han saa tilføiede, at Intet i Verden skulde rokke hans inderlige Kjærlighed til ham, saa var det vel ligesom en Tröst, han vilde indprente sig selv i Fölelsen af den forestaaende Skilsmisse¹⁷.

IV. Over fire Aar havde nemlig Vedel allerede tilbragt i Grundets Huus og i Ribe Skole. Han havde maaskee just ikke naaet den Alder, hvori Fleertallet af unge Mennesker paa den Tid forlode Skolen; men Modenhed havde han naaet i desto höiere Grad, og Omstændighederne fremskyndede desuden hans Afgang. Ved Pindsedagstide 1561 blev Rectoren Hans Thomesen kaldet til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjöbenhavn og i sit Skoleembede aflöst af den unge Laurentius Ægidius¹. Intet var naturligere, end at de ældste Disciple önskede at föolge deres Lærer. Peder Hegelund, der allerede i nogen Tid havde været baade hans Lærling og hans Medlærer, kunde vel ikke saa ganske finde sig i

¹⁶ Grundet belönnede Vedel „narrationum svavissimarum commendatione” (Vit. Gr. P6) og „have selv stoor Lyst til Historier at læse” (Sv. Tiuv. Fort. a 4 — a 4 vers.). Hvor levende han fortalte Vedel Begivenhederne fra den sidste Krig (recordari possum, meum præceptorem, quoties hujus belli incidere mentio &c.), derom vidner dennes Memoire over et Partie deraf i Vit. Gr. O 8 vers. sqq.

¹⁷ Anf. St. P 6 vers. „Coepit . . . cum familiari et filio communicare omnia, . . . ita ut nusquam a latere ejus discederem, et ipse aliquando in præsentia aliorum diceret, se, cum plurimos habuisset discipulos, neminem tamen invenisse me cariorum aut amiorum, nec posse sibi persuadere, quidquam interventurum, quod animum in me propensissimum mutare aut avertere posset.”

¹ I Fortalen til Psalmebogen af 1569 siger Hans Thomesen selv: „Siden jeg aff Guds gode forsiun bleff i det Aar 1561 paa Pindzeallten kaldit til at være her en Sogneprest” o. s. v. Jfr. Nyerup og Rahbek, d. dan. Digtek. Hist. I. 206, C. Brandt og L. Helweg d. dan. Psalmed. S. 23. — Om Laur. Ægidius, cfr. Terpag. Rip. Cimbr. p. 492. Insc. Rip. p. 147.

denne Stilling under en ny Rector², og Vedel, der var Hegelunds Lige baade i Alder og Kundskaber, kunde ogsaa længes efter at ombytte Skolen med Universitetet. For ham var Afskeden fra Grundet den haardeste Prøvelse, og aldrig glemte han denne Skilsmisses bevægelige Öieblikke. Grundet deelte med ham af sine ringe Midler, vædede ham med sine Taarer og fölte, at ligesom et Afsnit af hans eget Liv var dermed tilende. Han lukkede fra nu af sin Opdragelsesanstalt. Vedel var den sidste, som udgik derfra³.

I Sommeren 1561 kom da Vedel og Hegelund til Kjöbenhavn, hvor en ny Verden aabnede sig for dem, meget forskjellig fra den, de havde forlädt. Der var et Hof, med al den Munterhed og Glands, som en ung Konge og rige Adelsmænd udbrede omkring sig⁴; der var et Universitet med dets Höresale, dets Böger, Lærere og unge Studerende. Og denne lærde Republik laae de unge Ripensere nærmest.

Universitetet kunde vel siges endnu dengang at være i sin Barndom; thi det var kun en Snees Aar, siden det ved Reformationen havde faaet en fastere Tilværelse og en ny Organisation. I Spidsen for det stod den gamle lærde Johan Friis til Hesselager, tre Kongers Cantsler, og en aarlig afvexlende Rector, for Tiden Paulus Matthiæ, Professor i Dialectik, der samme Aar blev aflöst af Theologen Erasmus Lætus. Kongen selv betragtede denne Stiftelse med Forkjærlighed⁵. Antallet af Professorer var i sig selv ikke ringe; men af de Mænd, som

² Nachdem er unter dem berühmten Mag. Hans Thomesen die Ripische Schule frequentirt und bereits vom 16 Jahr an bis ins 19te würdig geachtet war einer Classe der Schule vorzustehen u. s. w. Pont. Ann. eccl. Dan. III. 153, der nok forresten ingen anden Hjemmelsmand har end Terpager (Rip. Cimbr. p. 615).

³ Grund. similit. libel. P 6 vers. „Certe illud maximum est et erit apud me æternum, quod discedentem me domo ejus, muneribus et lacrymis suis reliquit” &c. At Pensionsanstalten derefter har ophört, kan jeg ikke andet end slutte deraf, at Vedel ovenfor O 4 skriver: „qui pluribus annis apud ipsum familiarissime, licet omnium postremus, vixerim.”

⁴ Man ville tilbagekalde i Erindringen den nylig endte Ditmarskerkrig, Kongens Kroning, de nye Statsbedsmænd (Eiler Hardenberg. jfr. Schlegel Gesch. d. Kön. v. Dän. I. 233), den allerede truende Krig med Sverrig (Resen S. 11. 26. 33—34. 39—40) o. s. v. De vigtigste politiske Notabiliteter nævner Resen S. 63.

⁵ Jo. Friis som Cantsler, jfr. Er. Vindingii Acad. Hafn. p. 24. Han var en Discipel af Morten Borup, studerede ved fremmede Universiteter og tog Magistergraden i Cöln. Ligpr. udi Jo. Friis begraft. A 7—8. I Dedic. foran Grund. Sim. A 5 siger Vedel: „Fuit enim Tua Excellentia iam multis abhinc annis commune quasi refugium Musarum, nec quisquam nostro seculo inventus est apud nos, qui te doctior homines doctos plus amaverit, adeo ut ad scholas et ecclesias promovendas non factum sed natum, imo coelo delapsum merito quis te dicere possit.” — En ældre Fortegnelse over Universitetets Rectorer i Jo. Svaningii Chronol. Dan. p. 101; en nyere af V. Erichsen i Selmers Aarbog for 1838. S. 9. Cfr. Vind. Acad. II. p. 93. 109.

tidligere udgjorde dets største Prydelser, vare mange i de sidste Aar bortdøde, saasom Johannes Synningius, Jo. Macchabæus, Petr. Capitaneus og flere, og alene i det foregaaende Aar havde det mistet tre udmærkede Lærere, Petrus Palladius, Jacob Bording og Christen Terkildsen Morsing⁶. Den nye Generation, der var traadt i de Bortgangnes Sted, syntes i det Hele taget ikke at kunne maale sig med Forgjængerne i Lærdom og Talent. Forgjæves var det forsøgt at drage den berømte David Chytræus til Universitetet. Alene Doctor Niels Hemmingsen indtog som Lærd og Skribent en betydende Plads ikke blot mellem de danske, men ogsaa mellem de europæiske Theologer⁷.

Vedel og Hegelund bleve snart vel anseete af Universitetets Professorer; men de sluttede sig isærdeleshed til Niels Hemmingsen, som deres egentlige Lærere. Deres Landsmand, Johannes Francisci, Professor i Medicinen, var endnu en ung Mand, og hans Forhold til dem var vel snarere en Ligemands end en Lærers⁸. Hegelund blev optaget i Niels Hemmingsens Huus, levede der i to Aar og vandt denne sjeldne Mands Tillid i den Grad, at han senere betroede ham at ledsage

Da Des. Jo. Fossius i samme Aar (1561) blev Student, nævnes endnu Paulus Matthiæ som Rector. *ibid.* p. 150. — Kongens Omhu for Universitetet er bekjendt nok: „Tempora Frederici II Academiæ vere fuerunt aurea”, siger Beckm. p. 8.

⁶ Fundatsen af 10 Juni 1539 (Krag ved Sandv. I. 637) bestemte fjorten Professorer, tre Theologer, en Jurist, to Medicinere og otte „udi Videnskaberne”. — Jo. Synningius var virkelig død mange Aar, før Vedel blev Student eller kom til Kjøbenhavn, og det er altsaa ligefrem en Feil, naar Möller i *Cimbr. lit.* II. 904 siger om Vedel, „Præceptorem in illa (Acad. Havn.) habit D. Joh. Synningium”, hvilket Pontop. *Ann. eccl. D.* III. 703 og Zwerghius S. 485 uden videre have efterskrevet, skjönt Gram allerede længe iforveien havde Sjørt opmærksom paa, naar Synningius virkelig døde (Præf. in *annal. Christ.* III. p. 103 not. p.), og skjönt gynnning ogsaa efter de urigtige Angivelser, der findes hos Vinding og Möller, maatte være død før Vedels Studenteraar. Da imidlertid ogsaa baade Worm II. 459, Nyerup S. 594 og Jonge i *Kjøbenhavns Beskr.* S. 362, skjönt de afvige fra Vinding, have et urigtigt Aar (1548), saa skal jeg forøge Grams Beviser med eet endnu, nemlig med Vedels Epitaphium over ham (Orat. de studiis philos. rec. a Jo. Synningio. D 3 vers.) hvor der udtrykkelig læses: „obiit Hafniæ an. dom. M.D.XLVII”. Da nu imidlertid Möllers Vildfarelse maa have en Anledning, saa skulde jeg næsten troe, at den heroer paa en Forvexling af Navnene Jo. Synningius og Jo. Svaningius, ligesom Gram a. St. p. 102 viser, at selve Notarius Consistorii havde skrevet hiint Navn istedenfor dette i Academiets Acta. Forvexlingen var saa meget lettere, som de begge vare en Tid Professorer ved Universitetet. Jfr. *Dan. Mag. T. R. I.* 82. Det er da rimeligt, at en eller anden gammel Beretning har nævnet Jo. Svaningius som Vedels Lærer, og det er dertil jeg sigtede overfor S. 23 Not. 14.

⁷ Man gjennemløbe Rækken af Proff. paa den Tid: Biskop Jo. Alberti, Nic. Hemmingius, Er. Lætus, Alb. Knopperus, Joh. Francisci, Paul. Matthiæ, Jo. Th. Aurifaber, Joh. Spithowius Monast., Marc. Jordanus Krepens., Jo. Sacerides, Jo. Magnus, Geo. Boethius, Nic. Laur. Scavenius. Vocationen til Dav. Chytræus, cfr. *Vindingii Acad. Havn. p.* 444.

⁸ Hans Frantsen, Grundets Discipel, var ti Aar ældre end Vedel og Hegelund, og var netop bleven Professor i det samme Aar. Cfr. *Cimbr. lit.* I. 184.

sin Søn til fremmede Universiteter. Vedel nævnede ogsaa med Taknemmelighed Niels Hemmingsen som sin Lærer og skyede ikke at vise sig som hans trofaste Tilhænger, da Forfølgelsens og Modgangens Dage brøde frem⁹. Med alt dette synes dog Vedel ikke at have fundet sig tilfredsstillet ved Livet i Kjöbenhavn: han var ikke Theolog alene; han kunde vel ikke give Slip paa de ham mere tiltalende Studier, som han i Grundets Huus havde begyndt. Men deri savnede han Anviisning. Historien ansaaes dengang ikke for nogen selvstændig Videnskab ved Danmarks Höiskole, men kun for et Anhang til Ethiken, som en Samling af lærerige Exempler. Der var altsaa endnu ingen historisk Lærestol; Chytræus var bleven i Tydskland, og Ribe med sin kongelige Historiograph havde forsaa-vidt et Fortrin for Hovedstaden selv¹⁰.

Hvad Vedel i denne Henseende higede efter, maatte han da söge ved fremmede Höiskoler, og var der ved disse end just ikke allevegne et historisk Professorat, saa var der dog ofte en Professor, der forbandt dette Studium med et andet¹¹. Det var i hiin Tid hellerikke vanskeligt for en ung Mand af erkjendt Duelighed at kunne foretage sig en Reise; thi de unge Adelsmænd skulde alle ikke blot reise, men reise for at lære Noget, og ledsagedes derfor ialmindelighed af en Hovmester. Paa den Tid, da Vedel opholdt sig i Kjöbenhavn, studerede der ogsaa den unge Tyge Brahe, en Søn af Otto Brahe til Knudstrup og Pleiesøn af dennes Broder Jörgen Brahe til Thostrup. Tyge Brahe var fire Aar yngre end Vedel, men havde nu allerede paa tredie Aar studeret ved Universitetet, hengivet sig til de matematiske og astronomiske Videnskaber og knyttet et inderligt Venskab med Professor Johannes Francisci¹². Ved denne Mand var han

⁹ Terpag. Rip. C. p. 615. Hegelunds Calendere vise heelt igjennem den inderlige Forbindelse mellem ham og N. Hemmingsen. Vedel i Ligpr. ov. Jo. Friis B 5 vers. kalder selv denne sin „kiere Præceptor“, ligesom han og senere i Forfølgelsens Tid oversatte hans „Liffsens Vey“ paa Latin.

¹⁰ Palladii formula visit. ender med en Slags encyclopædisk Oversigt over alle Videnskaber udenfor Theologien. Han deler dem efter den Tids Skik i trende Hovedclasser: Logica, Physica og Ethica. Denne sidste indbefattede tre Discipliner: Ethica specialis, Politica og Oeconomica. Til Ethica specialis hörte atter (E 3 vers.) Historien, „quia continet res gestas, id est: virtutes et vitia.“

¹¹ F. Ex. Camerarius i Leipzig, Casp. Peucer i Wittenberg, som nedenfor skal vises.

¹² Det tidlige Venskab mellem T. Brahe og Hans Frantsen: Dan. Mag. II. 174. Resten er bekjendt. I Petr. Gassendi vita T. Brahei p. 301—2 læses det virkelig smukke Digt, som Brahe skrev ved Hans Frantsens Död:

Si mortale nihil deceat perferre camoenas
Sique poetarum fama perennis erat, . . &c.

maaskee hellerikke forbleven ubekjendt med Vedel. Jörgen Brahe, der havde bestemt sin talentfulde Brodersön for den höiere Statstjeneste, var imidlertid ikke tilfreds med, at han sysselsatte sig mere med de himmelske Phænomener end med de jordiske¹³, og haabede at kunne bringe ham paa en anden Vei, naar han sendte ham til fremmede Universiteter og stillede ved Siden af ham en Hovmester med alvorlige Forholdsregler. De fornemste Professorer ved Universitetet, blandt hvilke man da vel nærmest maatte tænke paa Niels Hemmingsen og maaskee Johannes Francisci, anbefalede Vedel, og denne, der selv var tilbøielig til at forlade Kjöbenhavn, paatog sig i en Alder af omtrent nitten Aar det vanskelige Hverv, der blev ham overdraget¹⁴.

Et Aar var endnu ikke forløbet siden Vedels Ankomst til Kjöbenhavn. Reisen med Tyge Brahe bestemtes til det tidlige Foraar 1562, og Universitetet i Leipzig, hvis juridiske Skole dengang var berömt, skulde være Reisens Maal¹⁵. Peter Hegelund blev hos Niels Hemmingsen; men den fjortende Februar 1562 forlode Vedel og Brahe Kjöbenhavn¹⁶.

V. I Leipzig var deres Modtagelse vistnok allerede forberedet; thi det var Jörgen Brahes Hensigt at stille sin Brodersön under et Tilsyn, der kunde

¹³ Den store Solformörkelse d. 21 August 1560 havde sat Brahes Lyst til Astronomien i Bevægelse næsten et heelt Aar, för Vedel kom til Kjöbenhavn. Jfr. Oluf Bangs Saml. af nyt. o. opbyggel. Mat. II. 94—95. o. a. St.

¹⁴ Curric. vit. Andr. Vell. p. 37: „Han blev inden kort Tid bekjendt med de fornemste Professorer, formedelst hvis Befordring og Angivelse han inden Aarsdag blev tilbetroet at være den vidtberönte Herres, ærlig og velbaarne Tyge Brahes Tugtemester“. Det er paafaldende, hvor tvivlsomt selv berönte Historieforskere omtale det Factum, at Vedel var Brahes Hovmester. Jeg vil ikke tale om, at Gassendus slet ikke navngiver denne „Pædagogus“ (p. 5); men selv Langebek (Dan. Mag. II. 174) skriver: „denne Hovmester skal have været“ o. s. v. skjönt han havde liggende for sig Vedels Gravskrift hos Terpager, hvor det udtrykkelig siges, om han ogsaa ikke har kjendt det samtidige Mindeskrift af Ægidius Lauridsen og ikke villet agte paa, at Lackmann (Einleit. z. schl. holst. Histor. IV Anh. S. 33) nogle Aar iforveien aldeles bestemt, men rigtignok uden at anföre sin Hjemmel, havde sagt det. Mig synes, at faa Ting lader sig fuldstændigere bevise end dette.

¹⁵ Gassend. l. l. „Eo vero Patruus mittendum censuit, ut prudentiæ juris, eujus illeic studia maxime florebant, operam navaret.“ Jeg maa iövrigt rigtignok tilstaae, at jeg ikke kan paatage mig at forsvare denne Roes, som Gassendus tillægger Universitetet i Leipzig paa den Tid. Jeg seer ligeledes, at ogsaa Slangendorph (orat. funeb. de ob. Nic. Kaasii C 8) omtaler Wittenbergs „Jureconsulti ac Oratores, facundiæ et eloquentiæ laude clarissimi“; men den romerske Jurisprudens, og andet kan der ikke være Tale om, havde dog udentvivel sine berömteste Lærere i Frankrig (Jac. Cujacius o. m. A.) og kom först noget senere i Blomstring paa de nordtydske Universiteter.

¹⁶ Joh. Stephanus in Annal. MSS. angiver bestemt Afreisens Datum, ifölge D. Mag. II. 174.

svare til Reisens Öiemed, og det manglede ikke i Kjöbenhavn paa Mænd, der havde Forbindelser ved de sachsiske Universiteter. Saaledes bleve de unge Studerende strax efter deres Ankomst til Leipzig den fire og tyvende Marts optagne i Huset hos een af de juridiske Professorer¹ og tilligemed et Par andre Danske indskrevne i Universitetets Matrikel². Disse Foranstaltninger kunde dog ligesaa- lidet som Vedels Paapassenhed bibringe T. Brahe mere Smag for de juridiske Studier, end han forhen havde havt: der findes intet Spor til, at han fandt sig tilfredsstillet i Juristernes Höresale, og ikke engang Navnet paa den juridiske Doc- tor, der skulde være hans Veileder, er undgaaet Forglemmelse. Han sögte der- imod strax Mathematikerne: den Bane, han havde at gaae, var ham af Naturen aldeles bestemt betegnet, og han fulgte den eller bröd frem paa den med Geniets Kraft. Den matematiske Professor Johannes Homilius, dennes Discipel Bartholo- mæus Scultetus og maaskee den churfyrstelige Mathematicus Valentin Thau ud- gjorde den Kreds, hvori han helst bevægede sig³. — Men dette stod i den aaben- bareste Strid med de Pligter, som Vedel havde paataget sig, og naar denne med Alvor og Samvittighedsfuldhed skulde opfylde det Löfte, han havde givet sin Velynder Jörgen Brahe, var det umuligt andet, end at der maatte danne sig et mindre venskabeligt og mindre behageligt Forhold mellem den unge Adelsmand og hans unge Hovmester. Vedel vilde ikke tillade, at T. Brahe anvendte Tiden paa en Videnskab, der afdrog ham fra og förögede hans Ulyst til de juridiske Studier, og Brahe kunde ikke finde sig i, at Vedel vilde tvinge ham til en anden Videnskab, der ved denne Tvang blev ham end mere forhad⁴. Hjemmefra Dan-

¹ Saaledes corresponderede Joa. Camerarius i Leipzig med Prof. Jac. Bording, der var Christian III's og Frederik II's Livlæge, ja det synes endog, at hans Sön Johannes har været sendt til Danmark kort iforveien. Cfr. Joa. Camerarii epist. famil. Tom. I. 347—48. Tidligere havde han staaet i venskabeligt Forhold til den bekjendte Pet. Svave. A. St. Tom. II. 55—56 findes et Brev fra ham til Svave netop i Anledning af en ung Dansk, der havde studeret ved Universitetet. — Ankomsten til Leipzig og deres Bolig der, jfr. Dan. Mag. II. 174.

² Disse andre vare: „Christianus Hegelius, Cimber in Dania” og „Absalon Magni ex Falstria Danus”, ifølge en velvillig Meddelelse af Hr. Archivarius T. A. Becker, der har udtegnat disse Navne af selve Imma- triculations-Protocollen i Leipzig.

³ Langebeck a. St. anseer det tvivlsomt, om Homilius har været Brahes Lærer; men det synes dog at ligge baade i Sagens egen Natur og i Brahes Ord, naar han skriver; „Hanc (elevationem poli) perscrutatus est (Homilius), ut ipsemet cognovi, quum ante annos plus minus viginti quinque Lipsiæ studiorum causa com- morarer”. Gassend. vit. T. Brah. p. 9. Men rigtignok döde Homilius ikke længe efter Brahes og Vedels Ankomst. Barth. Scultetus var en ganske ung Mand og Brahes Medstuderende (D. Mag. a. St.), men ikke hans „Præceptor”, som Resen (Insc. Havn. p. 373) vil. Om Valent. Thau, nedenfor.

⁴ Gassend. p. 5: Ægre ferebat Pædagogii (d. e. Vedels) genium, qui stellis quasi iratis natus, ferre

mark sendte Jörgen Brahe saa rigelig Penge, at hans kjære Pleiesön ogsaa kunde have Midler til at deeltage i passende Fornöielscer; men Tyge anvendte den störste Deel af disse Penge paa astronomiske Böger og Instrumenter, og ved Nattetide, naar Vedel sov, fremtog han disse forbudne Sager og betragtede med Henrykkelse det store Skuespil paa den stjerneklare Himmel. En Hindring var det ham kun, at han skulde modtage Pengene af Vedels Haand og aflægge denne Regnskab for deres Anvendelse⁵.

Skjönt nu et saadant Forhold i Begyndelsen maatte fremkalde Spænding og Sammenstöd, saa synes det dog, at Vedel forstod at bevare Tyge Brahes Agtelse, som den Grundvold, hvorpaa siden et oprigtigt Venskab kunde bygges, og at han desuden meget snart overbeviiste sig om, hvor umuligt og utilbörligt det var at tilbagetrænge, hvad der saa mägtigt yttrede sig. Thi ikke alene herskede der i senere Tid det skjöneste Forhold mellem ham og Brahe⁶, men allerede her i Leipzig vare de Lærde, til hvilke han sluttede sig, dels de samme, dels paa det nöieste forbundne med dem, hvis Veiledning og Omgang Brahe sögte. Matematikeren Valentin Thau satte höi Priis paa Vedels Duelighed, og Joh. Homilius var en Svigersön af Joachim Camerarius, den berömteste Lærer ved Leipzigs Universitet, og denne samme Camerarius nævnedes af Vedel fremfor nogen anden af Professorerne som hans egentlige Lærer⁷. Er det da ikke rimeligt, at Camerarii humane og fordragelige Aand og hans store Indflydelse paa

non poterat, ut ullam successivam horam ipsi (i. e. scientiæ siderum) impenderet, idque voluntatem parentum prætendens, quasi ii, ut a Juris studio quidquam divertiretur, nollent.

⁵ Gassend. p. 6 eller, om man vil, Ol. Bangs Saml. II. 96. Beretningen om dette Forhold mellem Vedel og Brahe stötter sig paa selve T. Brahes Ord i *Astronomiæ instaur. Mechanic.* (Wandesburgi 1598 fol.) F vers. F 2. Den findes ogsaa i den Ligtales, der holdtes over ham. Cfr. Joh. Jessenii a Jessen, de vit. et morte T. Br. (Pragæ 1601. 4) A 4 versa. I Möllers *Mnemosyne* I. 34 har man Fortællingen paa Riim.

⁶ Dette har aldrig været nægtet; men deri ligger ingen Grund til at tvivle om den Beretning (som indeholdes endog i Jessenii Ligtales), at tidligere et Misforhold har fundet Sted, — hvilket J. L. Heiberg i *Urania* for 1846 p. 74 synes tilbøielig til. T. Brahe siger selv (a. St.): „invito et reluctantæ Pædagogo”.

⁷ Af et Brev fra Joa. Camerarius til D. Christophorus Carolovicus (Cam. epist. I. 48) seer man vel, at baade han og de övrige Professorer saae noget skjævt til Homilius i Begyndelsen, fordi de frygtede, at Churfyrsten vilde begunstige ham til Skade for „Rheticus” (d. e. Georg. Joachimus) eller en anden matematisk Professor, „qui et consenuit in hac Academia et est vir neutiquam malus”; men dette Brev, hvis Datum mangler, maa være fra 1551, og siden ægtede han Camerarii Datter, og omtales paa den kjærligste Maade af denne. Cfr. Cam. ep. T. I. 369—375 T. II. 20. 33. — I sit Skrift, *Oratio de orig. app. regn. Dan.* C 4 vers. siger Vedel: „carissimus mihi præceptor D. Joach. Camerarius”, og vi skulle siden see andre Beviser paa hans Interesse for denne Mands Lærdomme.

den academiske Ungdom⁸ har bidraget meget til at udsone hans Discipel med Svigersønnens, at Udsoningen har været let, fordi kun Pligtfølelse havde fremkaldt Misforholdet, og at Jörgen Brahe endelig ogsaa har opgivet en Modstand, som dog var forgjæves.

Neppe var et Aar forløbet i Leipzig, før Vedel og Brahe gjensidigen forstode hinanden og hver for sig dyrkede den Videnskab, hvortil de følte sig kaldede. Allerede i August 1563 anstillede Brahe i Leipzig Observationer, som endnu ere til, og begyndte derhos snart at forbinde Astrologie med Astronomien⁹. Sin Veileder Homilius havde han for længe siden mistet og vistnok deelt med Camerarius Sorgen over dette store Tab. Men Scultetus kunde anvise ham de Methoder, som den Afdøde havde anbefalet¹⁰; Valentin Thau var et mekanisk Genie, og Brahe havde hos sig selv saa store Hjælpekilder, at en egentlig Lærer ikke mere behövedes.

Hvorledes Vedel benyttede sit treaarige Ophold i Leipzig, lader sig mere formode, end i det Enkelte bevise. Det er vist, at han ikke tabte Fædrelandet og dets Historie af Sigte¹¹, skjøndt der vel i Leipzig var ringe Leilighed

⁸ Vedel a. St. anfører som et Exempel paa Camerarii Maadehold og Fordragelighed, at han, naar han havde fremsat sin Mening eller Anskuelse, pleiede at tilføie: „Hæc mihi cum placeant, tu licet ista probes”. Et Brev fra Camerarii Samtidige, Florentineren Petr. Victorius (Cam. ep. T. II 487) omtaler den store Veneration og Hengivenhed, hvormed Camerarius blev betragtet af dem, der levede med ham, og en gammel Haand har paa dette Sted i det Explr., som jeg har for mig (fra det St. K. Bibl.) tilføiet: „Germani φιλοκαμεράριου”.

⁹ Da Homilius skal være død d. 5 Juli 1562 og Brahe dog har været tilstede ved dennes Observationer, saa skulde man troe, at Tvisten mellem ham og Vedel allerede inden tre Maaneder efter Ankomsten var mindre heftig. Men forbi var den endnu ikke ved Slutningen af Aaret 1563; thi endnu 1564 maatte han hemmelig („clancularie”) lade sine Instrumenter gjøre. Cfr. T. Brahe i astr. inst. mech. F 2. — Dersom Ordene: „ante annos plus minus viginti quatuor” kunne urgeres, var det 1564 at Brahe stillede Casp. Pencers Nativitet. Cfr. Resenii Insc. II a v n. p. 404. Om Astrologie, jfr. Grohmann, Ann. d. Un. Wittenb. I. 168.

¹⁰ Langebek angiver (a. St.) Homilii Dødsaar og Dødsdag efter Barth. Scultetus, og det er vel saaledes rigtigt. Et Brev fra Camerarius til Hieron. Wolf, dateret d. 15 Juli 1562, bestyrker dette: „Ego his diebus amisi meum generum Jo. Homilium, optimarum disciplinarum, præcipue τῶν νορίως μαθηματικῶν καλουμένων magistrum οὐθένος δεύτερον, μᾶλλον δὲ πρῶτον τῶν καὶ ἡμᾶς ἀπάντων” &c. Epist. T. I. 474-75. Ligeledes finder det en Bestyrkelse i andre Breve (II. 422-429. 431) og i Fabr. Bibl. Græc. XIII. 521, hvis ellers Ordene: „superiore anno” ere tagne af Titelbladet paa Camerarii Mindetale over ham. (Alligevel maa jeg dog bemærke, at et Brev fra Camerarius til den bekendte Lazarus Swendi, dateret 6 April 1563, omtaler Homilius som syg (T. II p. 40), og at et andet Brev fra samme til Johannes Crato, dateret 6 Juli 1563, siger, at Homilius Dagen iforveien var bleven begravet (T. II. 361). Man kunde saaledes vel fristes til at undersøge Sagen nøiere; men jeg kan dog ikke tvivle paa Rigtigheden af Sculteti Angivelse, og disse Breves Datering maa være urigtig). — Om Brahes Studier med Homilii Discipel Scultetus, jfr. Gassen d. p. 8-9.

¹¹ Svend Tiueeskæg Fortal. a 6-6 vers.

til Studier af den Art; men under Camerarii Veiledning maatte han dog nærmere ledes til den classiske Literatur, isærdeleshed den græske, hvori Camerarius fornemmelig havde sin Styrke. I denne var Vedel ikke andet end en Begynder. For ham var et lidet Skrift, som Camerarius tidligere havde udgivet, nemlig den saakaldte Arithmologia Ethica, en passende Bog, og det synes, at han har benyttet den og bevaret den i stadig Erindring¹². Under hans videre Fremgang kunde de Forfattere, der just dengang sysselsatte Camerarius og maaskee vare Gjenstand for hans academiske Foredrag, give Vedel Arbeide nok, saasom Gregorius Nyssenus, Aristoteles, Xenophon og fremfor alle Thucydides, der allerede fra Grundets Huus var ham bekjendt¹³. En Deeltager i sine Studier fik Vedel det sidste Aar, han opholdt sig i Leipzig, da Peder Hegelund i Marts 1564 forlod Niels Hemmingsen og kom til Leipzig. Han kunde bane sin Ungdomsven Veien til den fortræffelige Camerarius, der ogsaa blev Hegelunds Lærer; dog sluttede denne sig udentvivel nærmest til Theologen Victorinus Strigelius, hvis Foredrag vist hellerikke af Vedel bleve forsømte¹⁴.

Men er det nu saaledes intet andet end meer eller mindre rimelige Formodninger, man har at fremføre, naar Spørgsmaalet er om Vedels Arbeide og Beskjeftigelser i Leipzig, saa har man dog et utvivlsomt Vidnesbyrd om, hvormegen Fremgang han havde gjort, og i hvilken Grad han i den unge Alder af neppe tre og tyve Aar havde erhvervet sig Tillid og Anseelse. Thi da han efter tre Aars Forløb 1565 tænkte paa at forlade Universitetet, fik han af den allerede

¹² Om denne Bog maa jeg i Almindelighed henvise til Fabric. Bibl. Græc. Vol. XIII. p. 498-99. Den udkom først i Basel 1551. 8. Jeg har havt en Udg. trykt i Leipzig 1571, en liden Octav paa 236 Sider. Foruden den egentlige ethiske Arithmologie, hvorom jeg paa et andet Sted skal tale, indeholder Bogen et Udvalg af Æsopiske Fabler, Apophthegmer, Lignelser, Gaader, Socratiske Samtaler o. desl., Alt paa Græsk, og vistnok bestemt til en Læsebog for dem, der gik over fra det Nye Testamente til Classikerne. Jeg fremhæver især denne Bog, fordi Vedel endnu en halv Snes Aar senere, da han udgav Sept. sapient. Græc. havde beholdt Indtryk af den og meddeelte Stykker deraf i dansk Oversættelse.

¹³ Dette ytrer jeg ligeledes som en Formodning, der ikke mangler Rimelighed. Cfr. Fabric. Bibl. Gr. Vol. XIII. 521—522. Jeg kan lægge den Bemærkning til, at Aristoteles citeres oftere af Vedel, Thucydid i det mindste et Par Steder, i Ligpr. ov. Jo. Friis B8 og Ligpr. ov. K. Frdr. II. G2. Skjönt Universitetet i Leipzig først 1579 fik et historisk Professorat (Grohmann Ann. d. Univ. Wittenb. I. 176), saa blev dog Camerarius betragtet paa en vis Maade ogsaa som Prof. historiarum. I Vogels Leipzigsche Annales S. 228 finder jeg endog, at han udtrykkelig kaldes: *Historiarum und utriusque lingue Professor*.

¹⁴ Terpag Rip. Cimbr. p. 615. Han forlod Kjöbenhavn d. 10 Marts 1564 og man finder ham i Leipzig 1565, hvor hans Almanaktegnelser begynde. I disse nævnes meget ofte D. Victorinus Strigelius, som en Mand, hvem Hegelund personlig henvendte sig til, f. Ex. ad 12 Octbr. 1565: „Conveni D. Victorinum Strigelium, qui humanissimum mihi responsum dedit.”

